Yeni Adam İlâvesi

[redacted]

KARL MARKS

KAPİTAL

Kısaltan
CARLO CAFİERO

Türkçeye Çevirem
SUPHİ NURİ İLERİ

TÜSTAV ARŞİV BELGESİ

TÜSTAV

İstanbul
Bozkurd Matbaası
1936

TÜSTAV
ARŞİV
BELGESİ

Türkçeye çevirirken

Musa gibi, İsa gibi, Muhammed gibi *Karl Marx* da dünyaya mutluluk vermek için geldi, onlar gibi bir kitap da getirdi, onlar gibi havarilere, ümmetlere malik oldu. Eskiler ahretle uğraştılar ve mazlumlara, bedbahtlara, fakirlere ölümden sonra mutluluk vadettiler, bu yenisi ise ahirette değil, dünyada iyilik vardır ve ben size o iyilikten vereceğim dedi. Eskiler ruha dayandılar, yenisi maddeciliği ileri sürdü. Hasılı eskiler mülkiyeti ve zenginliği kabul ediyorlardı, yenisi mülkiyeti inkâr etti ve fakirleri başa çıkardı.

Ve hepsi birden insanlara bir din, bir iman, bir ümit ve bir gaye verdiler. Bütün bu şeyler eskiler için yarın ve ahıret içindi, yenisi için bugün ve dünya içindir. [1]

Marx'ın (Kapital)i her dile çevrildiği halde henüz Türkçeye çevrilmemiştir. Belki de bu eserden daha uzun yıllar mahrum olacağız. Ben burada bu eserin birinci cildinin hulâsasını dilimize çeviriyorum. Hiç olmazsa şimdilik Türkler de bu kadarını okumuş, bilmiş ve anlamış olsunlar.

Şubat 1936

Suphi Nuri İleri

---

[1] Lâkin şunu da söyliyelim ki Marksizm asla bir din değil, ilmî bir doktrindir. Yukarıdaki izah tarzı sırf bu doktrinin şümulünün tebarüz ettirilmesi içindir.

TÜSTAV

Carlo cafiero nun yazdığı kısaltılmış (Kapital) eserini İtalyancadan Fransızcaya çeviren James Guillume bu inkılâpçı İtalyan sosyalisti hakkında şunları söylüyor:

[Cafiero 1846 da İtalyanın Barletta kentinde doğdu ve 1892 de Mocera'da öldü.

Zengin ve mutaassıp bir katolik ailenin çocuğu idi. Papasların okulunda okuduktan sonra Napoliye hukuk tahsili için gitti. Diplomat olacaktı. Fakat Floransada politikacı ve parlementocular ile temasa geldikten sonra bu muhitlerden istikrah etti. Yabancı ülkelere seyahat ederek fikirlerine yeni bir direksiyon verdi.

1870 de Paris ve Londraya gitti. Londrada Enternasyolin genel meclis üyeleri ve ezcümle Karl Marks ile tanıştı.

1871 de İtalyaya dönüp enternasyonalin İtalya bölümüne girdi ve vazife itibarile Londrada bulunan Fr. Engels ile muntazaman mektuplaşmağa başladı.

Paris komünü aleyhinde bulunan Mazzini ile savaşan Michel Bakounine o sıralarda İtalyan gençliğini Enternasyonale çekiyordu. Aynı zamanda Londra konfransında Enternasyonalciler birbirlerine giriyorlardı.

1872 de her ne kadar Lahey kongresinde genel mec-

lis zorbalığında muvaffak oldu ise de sonradan idare edenlerin entirikaları ortaya çıkarılarak akıbet 1873 de genel meclis lağvedildi.

Bir aralık Engels'in mektuplarına kanan Cafiero, Bakounine aleyhine yapılan entrikalara kızarak idare edenlere ve genel meclise karşı gelmişti.

Cafiero 1872 de Riminide ilk İtalyan Enternasyonalci federasyonunu kurdu ve Londra ile ayni zamanda münasebetini kesti.

1873 de Bolonyada İtalyan federasyonu kongresinde tevkif edilen Cafiero bir az sonra salıverilmişti. Bu aralık babasından mirasa konmuştu. İsviçreye geçti. İtalyanın sınırında Lokarno yakınlarında Boronata denilen bir villa satın aldı. Orada hükûmetlerinin takiplerine uğramış ihtilâlcileri barındıracaktı. Bakounine ile bir kaç Rus ve İtalyan misafir edildi. Fakat fena idare edilen bu miras çabuk tükendi.

1874 de Cafiero İtalyade bir sürü ihtilâl hareketlerine karıştıktan sonra yine villasına karısile beraber çekildi.

1874 de Sen Petersburg'da Olympia Koutouzof ile evlenmişti. Fakat büsbütün parasız kalınca 1875 de kendisi Milânoda bir fotoğrafcının yanına çalışmağa girdiği gibi karısı da sosyalist propagandası yapmak üzere Rusyaya döndü. Fakat karısı orada 1881 de yakalanarak Siberyaya sürüldü.

1876 Bernede toplanan Komunist Enternasyonal-kongresine İtalyan delegesi olarak gönderildi.

1877 de İtalyada bir ihtilâl hareketinin başına geçti

FÜSTAV

ise de hükûmet bu hareketi bastırıp Cafiero ile arkadaşlarını tevkif etti. Bu suretle mağlup ve mevkuf olduktan sonra Fransa, Almanya ve İtalyadaki bütün Sosyalistler gazetelerile aleyhine yazmadık şeyler bırakmadılar ve bu öz idealist ihtilâlcilerin Komünist Enternasyonal ile hiç bir münasebeti olmadığını iddia ettiler. Çünkü bu gençler Enternasyonali idare edenlerin, K. Marks'ın zorbalığına Bakounine ile birlikte karşı gelmişlerdi. İşte Cafiero İtalyan hapishanesinde iken ve herkesin aleyhinde bulunduğu bir zamanda, İtalyan arkadaşları için K. Marks'ın (Kapital) ini kısaltarak çevirmeğe başladı. O vakte kadar bu kitap İtalyada bilinmeyordu. Cafiero bir çok Fransız, İngiliz, Belçikalı, Hollandalı, İsviçreli, Rus ve Amerikalı Sosyalistler gibi Marks'ın tahakkümcü fikrinin aleyhine bulunmuş ve enternasyonalin içinde bir kişinin diktatörlüğünün kurulmasını kabul etmemişti. Bununla beraber kendisi Alman mütefekkirinin ilmine hürmet ediyordu.

1869 da Bakounine'nin Herzen'e yazdığı şu satırlara her halde imzasını koyacaktı :

"Marks'ın Sosyalizm davasına yaptığı muazzam hizmetleri inkâr edemem. O yirmi beş yıldanberi Sosyalizme zekâ, enerji ve samimiyetle çalışıyor ve bu iş de muhakkak hepimizi çok geçti. Marks Enternasyonalin birinci ve esaslı kurucularından ve bizim aleyhimizde bulunmasına rağmen benim gözümde bu hizmeti en büyük bir meziyet olduğunu her vakit itiraf edeceğim.„

Bakounin ile Cafiero şahsî igbirarlarını hiç bir vakit

fikir vadisindeki düşünce ve inanlarına feda etmemişlerdi. İşte bunun içindir ki ilk defa olarak Marks ve Engels'in Manifest'ini komünist Rusçaya 1862 Bakounine çevirmişti. Yine kendisi 1869 da ilk defâ olarak (Kapital) i çevirmeğe başlamıştı.

1877 da Cafiero Marks'ın büyük eserini İtalyaya tanıttırdı. 1878 de hapisten çıkan Cafiero 1879 da Milanoda (Kapital) in kışaltılmışını *Biblioteca socialista*'nin beşinci cildi olarak bastırdı ve yaydı.

Cafiero'nun son yılları feci geçti. Aklını kaybetmişti. Siberyadan kaçan karısı İtalyaya gelip tedavisinde bulundu ise de muvaffak olamıyarak Rusyaya döndü. Kardeşleri Cafiero'yu evlerine aldılar. 1892 de barsak vereminden öldü.

***

Cafiero'nun kısalttığı (Kapital) Marks'ın 1867 de kendisi bastığı kitaptan alınmıştır. Kitabın aslını okumağa vakti olmıyanların bu kısaltılmış kitap işlerine yarayakcaktır.

Nazariye kısmını Cafiero mükemmelen kısaltmıştır. Marksın üslubu karışık ve karanlıktır. Cafiero ise pek açık ve selis bir üslupla yazmıştır. Kitabın inkilâpci ve İngilteredeki işçi sefaletlerine dair olan tarihî kısımlarına önem vermiştir.

Bu kitabın yüz sahifasını okuyan aslının sekiz yüz sahifasının en canlı yerlerini öğrenmiş olacaktır.

Cafiero (Kapital) i J. Roy un Fransızca tercümesinden okumuştu.

TUSTAV

BAŞLANGIÇ

İtalya, Mart 1878

(Kapital) i okurken, bu kitabı İtalyanların bilmediklerini ve kimbilir daha da ne kadar zaman bilmiyeceklerini düşünerek, beni hazin bir duygu aldı.

Sonra kendi kendime şöyle dedim, fakat bu böyle ise vazifem bütün kuvvetimle çalışarak artık bundan sonra böyle olmamasını temin etmektir.

Ne yapmalı? Bir çevirme mi? Hayır, asla! Bunun hiç bir faydası olmıyacaktır.

Marx'ın eserini yazdığı gibi anlıyacak seviyede olanlar şüphesiz Fransızca bilirler ve J. Roy'nun güzel çevirmesine başvurabilirler. Zaten bu çevirmeyi Marx görmüş ve hatta Almanca bilenlerin bile okuyabileceklerini söylemiştir.

Ben başkaları için çalışmalıyım. Bunlar üçe ayrılır:

Birinciler, bir hayli aklı ve malûmatı olan işçilerdir.

İkinciler, (Kapital) i asıl metninden okuyup anlıyacak kadar malûmat ve tefekküre sahip olmamakla beraber iş tarafına geçen burjuvazinin gençleri.

Üçüncüleri ise, müsait bir toprağa ekildikleri vakit en iyi yemişler verecek olan, güzel bir Pepinyerin daha olmuş nebatları gibi, henüz okullarda bulunan kalbleri bâkir gençlik.

İLİSTAV

Şu halde benim işim Marx'ın kitabının kolay ve kısa bir hulâsasından ibaret olacaktır.

Bu kitap, asır görmüş bütün bir yalan ve yanlışlıklar binasını yıkan, parçalayan ve rüzgârlara dağıtan yeni hakikati temsil etmektedir. Bütün bir savaştır.

Düşmanın kuvvetinden ve asrî fenlerden dehasının çıkarabildiği birçok ve yepyeni silâhlarla, her türlü alet ve edevatle bu savaşa başlıyan başbuğun daha büyük olan kuvvetinden dolayı zaferli bir savaştır.

Benim işim bundan pek azdır ve çok mütevazîdir. Ben yalnız aceleci bir taraftar sürüsünü, en kolay ve en doğru yoldan, (Kapital) in mâbedine götürmeliyim; ve terekküp ettiği unsurları herkesin gözlerile görmesi ve ve ellerile tutması için bu Allâhı yıkmalıyım; ve papasların insan kanile lekeli elbiselerini herkesin görmesi için yırtmalıyım; ve papasların her gün sayısı artan mazlumları kestikleri gaddar silâhları kırmalıyım.

Bu maksatla işe başlıyorum. Herhalde Marx'ın vadini yerine getirerek (Kapital) in ikinci cildini bize vermesi lâzımdır. Bu ikinci cildin ikinci bölümünde (Kapital) in tedavülü ve üçüncü bölümünde tekâmülü sırasında aldığı muhtelif şekilleri ve üçüncü yani sonuncu cildinde dahi dördüncü bölümünü teşkil edecek olan nazariyenin tarihî kısmı incelenecektir.

Aslında Almanca olarak yazılıp sonradan Rusca ve Francızcaya çevrilmiş olan (Kapital) in bu birinci bölümü şimdi kısaca iş davasının menfaati namına İtalyancaya çevirilmiştir.

TÜSTAV

Bunu işçiler dikkatle okuyup düşünmelidirler. Çünkü bunda yalnız kapitalist istihsal ve tekâmülünün tarihi değil, aynı zamanda da işçinin mazlumiyetinin de tarihi vardır.

Ve, bu söylediklerimi bitirirken kapitalist biriktirme hâdisesinde cidden alâkalı olan bir sınıfa, küçük mülkiyetçiler sınıfına dahi hitap edeceğim.

Acaba bir vakitler İtalyada pek kalabalık olan bu sınıfın bugün gittikçe azaldığının sebebi nedir? Bunun sebebi pek basittir. Çünki 1860 danberi bütün asrî ulusların yürüyecekleri yolu, İtalya daha çok süratle almıya başlamıştır; bu yol kapitalist biriktirmeye gider, bu biriktirme İngilterede bugün İtalyada ve öbür asrî ülkelerde olduğu gibi klâsik şeklini buldu.

Küçük mülkiyetçiler, kapitalist biriktirmenin İtalyada büyük mülkiyetçilerin gasıpları ve kilise ile miriye ait malların tasfiyesile neticelenen vaziyeti hatırlıyarak, bu kitapta gösterilen İngiliz tarihinin sahifelerini ibretle düşünsünler. Ruhları ve kalbleri üzerine basan korku bu sarsıntılar ve davalarının ayni ile işçilerin davası olduğuna inansınlar. Çünki hepsi de akıbet ve çaresiz, asrî kapitalist biriktirme ile şu fecî âkıbet arasında kalacaklardır:

Ya ekmek bulmak için hükûmete satılmak veyahut ebediyen proletaryanın sıkı safları arasında kaybolmak.

Carlo Cafiero

TÜSTAV

BİRİNCİ BÖLÜM

Mal, Para, Zenginlik, Kapital

Marchandise, monnaie, richesse et capital

Mal iki türlü değeri olan bir eşyadır:

Valeur d'usage kullanma değeri ve *valeur d'échange* değiştirme değeri yani asıl anlamile değer. [İstimal kıymeti ve mübadele kıymeti.]

Meselâ, 20 kilogram kahvem olsa, bunu ya kendi ihtiyacım için istihlâk edebilirim, ya 20 metre bez veya bir ebise veyahut 250 gram gümüş ile - ve eğer kahve yerine bu üç malden birine ihtiyacım varsa onlarla - değiştiririm.

Malın kullanma değeri, *hakikî kalitelerine göre*, hâsıl olmuştur. İşte bu kalitelerinden dolayıdır ki, bu mal bizim ihtiyaçlarımızdan herhangi birini tatmine yarayıp öbür ihtiyaçlarımıza yaramaz.

20 kilogram kahvenin kullanma değeri kahvede bulunan kalitelerden dolayıdır. Kahvenin kalitesi herkesin bildiği mayii vermesindedir. Fakat kahvenin bu kalitesi bizi ne giydirir, ne de bize gömleklik kumaş verir.

Bu sebepten dolayı 20 kilogram kahvenin kullanma

değerinden faydalanmamız ancak kahve içmek ihtiyacımı duyduğumuz vakittir. Fakat, eğer, bunun aksine olarak, bir gömleğe veya bir elbiseye ihtiyacımız varsa, 20 kilogramlık kahvenin kullanma değerini ne yapacağımızı bilemeyiz, veya daha doğru söylemek için, eğer o malda kullanma değerinin yanında bir de değiştirme değeri olmasaydı onu ne yapacaktık.

Bunun üzerine, ihtiyacı olmadığı bir elbisesi olan ve aksine kahveye ihtiyacı bulunan bir başka adama rast geliriz. O vakit hemen bir değiştirme yapılıverir. Biz ona 20 kilogram kahve veririz, o da bize elbiseyi verir.

Fakat nasıl oluyor da mallar, birbirinden türlü kaliteleri itibarile başka olmakla beraber, yine kendi aralarında - yani kullanma değerlerinden dolayı - malûm miktarlar ile değiştirilebiliyorlar ?

Bunu zaten söyledik. Çünki malın kullanma değerinin yanında bir de değiştirme değeri bulunuyor. Şu halde, değiştirme, değerinin yani asıl değerin, esası istihsal için gereken insan çalışmasıdır.

Mal işçi tarafından halkediliyor ; insan çalışması mala varlık veren doğurucu cevherdir. *Substance génératrice.*

Demek oluyor ki bütün mallar, kaliteleri itibarile kendi aralarında başka başka olmakla beraber, cevherlerinde yine birdirler, çünki damarlarında ayni kan bulunan ayni babanın kızlarıdırlar.

Eğer 20 kilogram kahve bir elbise veya 20 metre bez ile değiştiriliyorsa, bunun sebebi, 20 kilogram kahve istihsal etmek için, tabiî bir elbise veya 20 metre bez yapmak için ayni miktarda insan işi gerektir.

İŞTAV

Şu halde değerin cevheri insan işidir ve değerin büyüklüğü bu insan işinin büyüklüğü ile tayin edilmiştir.

Değerin cevheri her malda birdir:

Değerin ifadesi olmak itibarile malların kendi aralarında hepsi müsavi - yani hepsi birbirile değiştirilmiye kabiliyetli - olması için yapılacak şey büyüklükleri müsavatlaştırmaktır.

Değerin büyüklüğü işin büyüklüğüne bağlıdır:

On iki saatlik işle yalnız altı saatte yapılan işin iki misli bir değer elde edilir.

Şu halde, belki birisi diyebilir ki, bir işci, beceriksizlik veya tenbelliğinden dolayı, yavaş çalıştıkça o nisbette istihsal ettiği değer artar.

Bunun kadar yanlış birşey olamaz.

Değerin cevherini yapan Paul veya Pierre'in işi değildir, belki orta bir iştir, bu ise her vakit müsavidir ve buna sadece Sosyal iş derler. *Travail social.*

Herhangi bir istihsal merkezinde orta bir ustalık ve orta bir kuvvetle çalışan bir işçinin vasati olarak yapdığı iştir.

Malın ayni zamanda hem kullanma ve hem de değiştirme değeri diye iki karakteri olduğu bilinmelidir. Herkese faideli olan bir işle malın doğacağı anlaşılır. Meselâ, hava, tâbiî çimenlikler, bakir toprak vesaire.. Her ne kadar insan için faideli iseler de birer değer teşkil etmezler, çünkü bunlar insan işinin ürünü (mahsul) ve binaenaleyh birer mal değillerdir.

Bir bakımdan da, başkasına faydalı olamayacak olan

eşyayı biz sırf kendimiz kullanmak için imal edebiliriz. bu takdirde biz mal istihsal etmiş olmayoruz; ve ne başkaları, ne de kendimiz için hiç bir faydaları olmayan eşya imali için çalıştığımız vakit yine mal istihsal etmiş olmayız.

Demek oluyor ki, mallar kendi aralarında değiştirilir, yâni malların biri öbürünün muadili olarak ortaya çıkar.

Değiştirmelerin en büyük kolaylığı için muadil olarak herhangi bir malın kullanılmasında her vakit anlaşılabilir. Böylece bu mal -umumî muadil yâni para olmak için- öbür malların arasından çıkar ve onların karşılarına geçer.

Şu halde para, alışkanlık veya kanunun emri ile umumî muadil vazifesini monopolize eden maldır.

Bizde gümüş ile böyle oldu.

Yoksa eskiden 20 kilogram kahve, bir elbise, 20 metre bez ve 250 gram gümüş kendi aralarında farksız olarak değiştirilirlerdi, bugün, 20 kilogram kahve, 20 metro bez, bir elbise her biri 250 gram gümüş eden üç maldır denecektir.

Fakat gerek değiştirme işi bir maldan öbürüne hemen yapılsın, gerek para vasıtasile olsun bunun kanunu her vakit birdir. Eğer değiştirme değerleri (müsavi) denk değilse hiçbir vakit bir mal bir başkasile-eğer birini elde etmek için gereken işe denk değilse - değiştirilemez.

Bu kanunu unutmalıdır. Çünki bundan sonra söyliyeceklerimizin hepsi onun üzerine dayanmaktadır.

Bir defa para ortaya çıktıktan sonra, malın mal ile doğrudan doğruya veya anide değiştirilmesi hemen durur.

Artık, mallar hep para vasıtasile değiştirilecektir: Şöyle ki, başkasına devredilmek istenilen bir mal, önce, paraya çevrilmelir, ondan sonra da para yine mala geçmelidir.

Şu halde değiştirmenin formülü sürekli bir mal zenciri olmıyacaktır, belki mütevali bir mal ve para zenciri olacaktır. İşte :

Mal — para — mal — para — mal — para.

[Morehamsis - monnail].

Şu halde, bu formülde malın mütevali tahavvüllerinin dairesinde bulduğumuz gibi, ayni zamanda da, para tarafından devredilen çenberi de bulmuş oluyoruz. Ve biz sermayenin formülünü de bu formülden çıkaracağız. Birikmiş bir takım mal veya ayni şey olan paraya sahip olduğumuz vakıt, bir mıktarda zenginliğile sahip olmuş bulunuyoruz Eğer bu zenginliğe biz bir vücut, yani ilerlemeğe uygun bir uzviyet verebilir isek, kapitalı elde etmiş olacağız.

İlerlemeğe uygun bir vücut veya bir uzviyet edinmek doğmak ve çoğalmak demektir. Ve filen, kapitalin asıl ve esas paranın çoğalmasını temin etmek imkânına dayanır.

Meselenin halli : Kapitali doğuracak çarenin bulunması, şu başka meselenin halline bakar: Paraya para doğurmak çaresini bulmak, veyahut: Gitgide parayı çoğaltmak çaresini bulmak.

Mallar ile paranın çevirdikleri çenberi gösteren formülde para tabirine sürekli çoğalmayı gösteren, meselâ bir rakkam ile göstererek, bir işaret ekliyelim. Şunu elde edeceğiz :

Para — mal — prra 1 — mal — para 2 — mal — para 3. İşte kapitalin formülü.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

İKİNCİ BÖLÜM

Kapital Nasıl Doğar?

Kapitalin formülü dikkatla incelenirken son analizde, kapitalin doğuşu meselesi şundan ibaret olduğu görülür.

Maliyet fiyatından fazla gelir getiren bir mal bulmak. Öyle bir mal bulunmalı ki, elimizde oldukça, değeri artsın. Sattığımız vakıt alır iken ödediğimiz paradan daha fazlasını elde edelim.

Hasılı o malın elestiki olması gerektir. Çünkü o mal elimizde oldukça, bir az çekilerek, değeri büyütülebilsin.

Bu acayip mal hakikatta vardır ve adı da iş kabiliyeti veya iş kuvvetidir. İşte parası olan, biriktirilmiş bir zenginliği (servet) olan adam o biriktirilmiş paradan kapital doğurtmak isteyerek iş kuvveti aramak için pazara gidiyor.

Kendisini takip edelim. Pazarda geziniyor ve orada işçiye rast geliyor. Oda oraya, biricik malik olduğu malı iş kuvvetini, satmaya gelmiş.

Fakat işçi bu kuvveti toptan ve birden satmıyor, işini yalnız kısmen satıyor. Muayyen bir zaman, bir gün,

TÜSTAV

İş aletleri ve ilk maddeler ile temsil edilene değişmeyen kapital denir. Binalar, kaloriferler, avadanlıklar, iç yağı, kömür, zeytinyağı vesaire gibi yardımcı maddelerle demir, pamuk, ipek, gümüş, odun vesaire gibi ilk maddeler değişmeyen kapitali teşkil eder. Gündelik ile yâni iş kuvvetinin fiatile temsil edilene de değişen kapital denir. Birincisine değişmeyen deniyor, çünkü zaten iştirak ettiği malın değeri içinde kapital'in değeri değişmeyor;ikincisine ise değişen deniyor, çünkü bir malın değerine değişmeyen kısım diye girerek kapitalin değeri artarak değişiyor. Artık-değer yaratan yalnız değişen kapitaldir ve makina ise ancak değişmeyen kapitalin eczasından olabilir.

Kapitalist, büyük endüstride, eski çalışmaların pek büyük bir kısmından faydalanmayı düşünür, tıpkı tabiî kuvvetin büyük bir kısmından faydalanacağı gibi, yani bedava.

Bununla beraber, bu amaca varmak için, kendisine, az çok pahalıya mal olan bir mekanizma lâzım olduğu gibi her vakit de kapitalist bir mıktar da iş sarfetmelidir. Fakat kapitalist ne buharın kuvvetini, ne de su ile havanın harekete getiren hassalarını satın almak zaruretinde olmadığı gibi ne icatları ve ne de ayni mesleğin avadanlıklarının tekâmülünü satın almağa da mecbur değildir. O, bütün bunları, hiç masraf etmeden ve istediği kadar kullanabilir. Kapitalistin işe uyan mekanizmayı satın alması kâfidir. Makina söylendiği gibi değişmeyen kapitalin eczasındandır.

Makinanın, malın değerinin terkibindeki nisbeti, kendi istihlâki ile kömür, yağ vesaire gibi yardımcı maddelerin

istihlâkile mebsutan ve malın değerilen makûsendir, bu demektir ki, bir malın imalinde makinenin aşınmasıla yardımcı maddelerinin istihlâki ne kadar çok ise o nisbette o makine o mala değerinden bir kısım verir. Bunun aksine olarak, makinenin yaptığı malın değeri ne kadar büyük ise, o makinenin aşınmasının o mala devrettiği deger payı da o nisbette küçüktür.

«Eğer bir buharlı çekicin hergünkü aşınması, kömür sarfiyatı vesaire pek çok dögülmüş demir üzerine taksim edilir ise, her demir kentaline ancak pek az bir değer miktarı düşmüş olur. Eğer bu çekiç, küçük delikler açaydı değerin bu miktarı tabiî pek fazlalaşacaktı.» [1]

Makine, büyük endüstri sisteminin yayılması ile, kapitalist tarafından elde edilen fevkalâde menfaatlerin doğrudan doğruya bir kaynağı olmaktan çıktığı vakit, kapitalist bu yeni istihsal kuvvetinden büyük bir miktarda artıkdeğer elde etmek için daha bir çok yollar bulmağa muvaffak oldu.

« Kapital bir kere makinaya sahip olunca heman şöyle haykırdı: Kadın işi, çocuk işi ! insanın işini azaltacak olan bu kuvvetli vasıta böylelikle gündelikcilerin sayısını arttırmağa yaradı. Yaş ve cins farkı gözetmeden, bir ailenin bütün ferdlerini makina kapitalin sopası önünde eğdi. Kapital uğruna mecburî çalışma bu suretle değil yalnız çocukluğun oyunlarının, fakat hatta aile içinde ve aile için serbest çalışmanın yerini aldı.

«İş kuvvetinin değeri, yalnız işçinin yaşaması için lâ-

[1] Marx, S. 163.

zım olan vakit ile değil, belki ailesinin de bekası düşünülerek, tayin edilirdi. Ailenin bütün ferdlerini çarşıya atıvermekle makina, insanın iş kuvvetini bütün aileye teşmil ile taksim ederek işçinin iş kuvvetinin değerini azaltıyor. Ailenin meselâ taksim edilebileceği dört iş kuvvetinin birden satın alınması belki eskiden aile babasının iş kuvvetinin satın alınmasından dahada fazlaya mal olacaktır. Fakat bu suretle bir iş gününün yerini dört iş günü aldığından bir kişinin işine nisbetle dört kişinin fazla çalışmasile fiat düştü.

Şimdi yalnız bir ailenin yaşaması için kapitala dört kişi işlerini değil, hatta fazla işlerini bile vermeğe borçludurlar. Böylece makine aynı zamanda kapitalin istismar alanını büyütmekle yani istismar olunabilen insan malzemesini çoğaltmakla istihsal'in miktarını da arttırmış oluyor.

«Makineciliğin kapitalist tarzile kullanılması mukavele anlamını baştan aşağı berbat etmiştir. Mukavelenin birinci şartı kapitalist ile işçi birbirinin karşısına müstakil mallara sahip yani biri para ve istihsal vasıtalarına öbürü de iş kuvvetine malik kimselar gibi çıkacaklardı.

Fakat bugün kapital çocukları veya çocuklar gibi tam serbest ve reşit olmıyanları satın alıyor. Eskiden işçi serbestçe malik olduğu kendi iş kuvvetini satardı. Şimdi karısile çocuklarını satıyor. Artık köleler satan bir adam oldu.» [1]

«Eğer makine, işin istihsal kabiliyetini arttırmak için en kuvvetli vasıta ise, yani bir malın imali için lâzım

[1] Marx, S. 171

TÜSTAV

olan iş müddetinin kısaltılması ise, o vakit ele geçirdiği endüstri kısımlarında, kapitalin desteği olmak itibarile, iş gününü tabiî sınırların ötesine kadar uzaltan en kuvvetli vasıta olur. İş aleti makine oluverince müstakil olarak işçilerin karşısına çıkar. Kapitalisti bir tek hırsı karekete getirir: Kendisine engel olan insan tabiatinin - bu tabiat dayanıklı fakat alâstikîdir - asgarî bir mukavemete kadar indirilmesini ister. Makine işinin görünüşteki kolaylığı ve kadınlarla çocukların daha kullanışlı ve daha uysal bir unsur olması bu köleleştirmek işinde kendisine yardım eder.

«Makinelerin maddî aşınması iki türlü kendini gösterir: Bir yandan, madenî paraların alış verişte aşınması gibi, makinelerde kullanılmakla aşınırlar, ve öbür yandan da bir kılıcın paslanması gibi, makinelerde kullanılmamakla aşınırlar. Bu ise unsurlar vasıtasile makinelerin bozulmasıdır. Makinelerin birinci çeşit aşınmaları kullanılmalarına göre, aşağı yukarı, mebsuten ve sonuncu çeşit aşınmaları ise makûsen mütenasiptir. Bundan başka makine bir de denebilir ki manevî aşınmıya da maruzdur. Aynı cinsten olan makineler daha ucuza mal olursa, veyahut daha mükemmel makineler rekabet etmiye başlarsa, makine de o nisbette değiştirme değerinden kaybeder.» [2]

Bu son zararı gidermek için kapitalist makinesini mümkün olduğu kadar çok çalıştırmıya mecburdur ve

[2] Marx, S. 174-175

İÜSTAV

herşeyden önce, gece işile yedekli sistemini kabul ederek, çalışma müddetini daha ziyade uzaltmıya başlar. Posta beygirlerinin değiştirilmesini gösteren bu yedek kelimesinden zaten anladığımız gibi bu yedekler sistemi işi birbirini değiştiren iki işçi gurupile yaptırmaktır. Bu iki gurup her on iki saatte veya üç gurup her sekiz saatte bir kere iş başına gelerek netice itibarile yirmi dört saat durmadan makineyi işletmekte devam eder. Kapital için pek faydalı olan bu sistem makinelerin ilk çıktıkları vakit hemen kabul edilmişti. Bu sistem aynı zamanda kapitalistin fevkalâde denilen vakitte ve makinelerin yayılmasile artık arkası kesilecek olan, kârları azamî surette kendisine çekmekte acele ettiği devirdir. Kapitalist, şu halde, makineler sayesinde, Manüfakatürde işe yükletilen zamanın her türlü engellerini ve günün bütün sınırlarını ortadan kaldırıyor, ve tabiî günün sınırlarına geldiği vakit, yani bugünün yirmi dört saatinin tamamile sarfedildiği zaman, bir tek gün ile iki, üç, dört ve daha da ziyade gün yapmanın, işi iki, üç veya dört defa arttırılmakla çaresini buluyor. Evet, eğer bir iş gününde işçiye iki, üç, dört defa daha fazla iş gördürmenin çaresini bulursa eski iş gününün artık iki, üç, dört güne bedel olacağı muhakkaktır. Ve kapitalist, dediğimiz gibi, çalışmayı daha ziyade çoğaltır ve zorlarsa, başka bir tabirle bir tek iş gününe iki, üç veya dört gün katarsa bunu yapmıya imkân bulur. O, bu neticeyi makineleri ile elde ediyor.

«Buharlı makinenin tekâmülü dakika başında verdiği

piston sayısını arttırdı ve aynı zamanda aynı motörle, kömür sarfiyatını arttırmadan ve hatta azaltarak - daha büyük kuvvet sarfile daha mühim bir mekanizmanın harekete gelmesine imkân verdi.

Nakil mekanizmasının tekâmülü sürtülmeyi büyük ve küçük motör ağaçlarının, tekerleklerin, tamburların vesairenin kutru ile ağırlığını her gün azalan bir asgariye doğru götürdü ve bu suretle mekanizmanın her bölümünde buharın artmış kuvvetini daha sür'atle nakletmiye muvaffak olundu. Makinenin sür'at ve hareket kuvvetini arttırmakla beraber, modern dokuma san'atında olduğu gibi hacmini küçültmiye ve bükme makinesinde olduğu gibi, esasını büyüterek, harekete getirdiği aletlerin adet ve hacmini arttırmıya veya aletlerinin müteharrikliğini arttırmak için teferruatında değişiklikler yaparak, 1857 yıllarında olduğu gibi, *Selfacting Mule* iğlerinin süratini beşte bir nisbetinde arttırdıkları gibi muvaffak olundu.

1836 da bir İngiliz fabrikacı şöyle diyordu:

[Eski zamanlara kıyas edilecek olursa, makinelerin pek fazla artan çabuklığı, işçiden daha çok dikkat ve faalliyet istemesi yüzünden, fabrikaların muhtelif amelelerinin icap ettirdiği iş gayretini pek çok arttırdı.]

1844 de Lord Ashley komün kurultayında şöyle diyordu:

[Fabrika ameliyelerinde kullanılan işçilerin işi - bu ameliyelerin tatbiki kabul edildiği vakte nisbetle - bugün üç misli daha fazladır. Makineler, şüphesiz, milyonlarca

adamın adalesinin yerini tutan bir eser vücuda getirdikleri gibi aynı zamanda da hem kendi sâyilerini ve hem de insafsız hareketlerine boyun eğdirdikleri insanların çalışmalarının miktarını müthiş bir surette arttırdılar.] [1]

«Fabrikada aletin kullanılmasındaki ustalık işçiden makinelere geçiyor.. İşçiler arasındaki başlıca fark şudur:

1 — Makinenin motör kısmına bakan birkaç işçiden maada hakikaten makinenin alet kısmile uğraşan işçilerle;

2 — Hemen hepsi çocuklardan ibaret olup birincilerin emrinde bulunan âdi işçiler. Bu ikinci kısma aşağı yukarı *feeders* denilen bütün *alimenteurs* ler yani makineye işlenecek ilk maddeleri verenler girer. Bu iki büyük sınıfın yanında sayı itibarile ehemmiyetsiz bir takım müstahdemler vardır. Bunlar mühendis, makinist, marangoz vesaire gibi makineli bütün aletlerin kontrolü ve lâzımgelen tamirat ile uğraşırlar. Bunların bazıları fennî bir terbiye alan ve bir takımları da birer zenaat sahibi olan, yüksek bir işçi sınıfıdır. Bu gibiler fabrika işçileri halkasının dışında bulunmakla beraber fabrika halkına ilâve edilmişlerdir.

«Makine ile çalışmak ancak işçinin - makinenin sürekli ve muttarit hareketine kendi öz hareketlerini uydurabilmesi için - genç yaşında bu gibi işlerle uğraşmasına alışmış bulunmasını icap ettirir... Çocukların makine işini çabukluklа öğrenmeleri o iş için artık hususî bir sınıf işçi bulundurma mecburiyetini kaldırıyor. Ömrü oldukça bir aletin bir parçasını kullanmaktan elde edilen ihtisas, artık

[1] Marx' S. 178

bütün ömründe bir makinenin bir parçasını kullanmak ihtisası halini alıyor. Taksim edilmiş bir makinenin bir kısmı olması için ta çocukluktanberi işçinin bizzat kendisini değiştirmek istiyerek makineciliği suiistimal ediyorlar. İşçinin döl vermesi için lâzım olan masraflar böylece bir hayli azaldığı gibi aynı zamanda da fabrikaya ve binaenaleyh kapitaliste olan mutlak bağlılığı — tabii bir kısmı olduğu küllün bağlılığıgibi — tamam oluyor.

«Manüfaktürde ve zenaatta işçiye alet hizmet eder, fabrikada ise kendisi makineye hizmet eder. Orada iş aletinin hareketi işçiden başlar, burada ise kendisi boyun eğmiye mecburdur. Manüfaktürde, işçiler canlı bir mekanizmanın parçalarını teşkil ederler. Fabrikada işçilerden ayrı ve cansız bir mekanizma vardır ve ona kendileri canlı birer feri' gibi ilhak edilmişlerdir... Hatta işin kolaylığı bile bir işkence vasıtası oluyor, çünkü makine işçiyi çalışmaktan kurtarmayıp yalnız işini ruhundan mahrum ediyor... İş aleti işçinin önüne makineleşerek hatta iş zamanında bile — kapital ve ölü iş gibi canlı iş — kuvvetine tahakküm ederek ve onu yutarak çıkıyor.

«İstihsalin fikrî kuvvetlerinin el işinden ayrılması ve fikrî kuvvetlerin kapitalin iş üzerine tahakkümü haline gelmesi, evvelce söylendiği gibi, makinecilik esası üzerine kurulan büyük endüstride görülmüştür.

Fennin önünde, şaşılacak tabiî kuvvetlerin önünde, muazzam sosyal işin önünde makineye ilâve edilen ve onunla birlikte *Efendi* nin kuvvetini teşkil eden, tek başına işçinin teferrüattaki ustalığı, makine yardımı ile, görülebilmesi müşkül bir feri' gibi kayboluveriyor. Bey-

ninde, makine üzerinde sahip olduğu monopolün ayrılamamak üzere birleşmiş olan bu efendi, ihtilâf halinde, bu tahkirleri işçilerine fırlatabilecektir:

[Fabrika işçileri hakikatte işlerinin pek aşağı bir kaliteden olduğunu, ve yaptıkları işin kolaylıkla öğrenildiğini ve nisbeten iyi ödendiğini veya en az mütehassıs olanlara bile kısa bir zamanda öğretildiğini ve başka işçiler tarafından bu iş daha süratle ve daha ziyade yapıldığını unutmamalıdır. Hakikatte efendinin makineleri işçinin işinden ve ustalığından daha önemli bir âmili temsil ederler. Zaten bu ustalığı en adi bir işçi bile altı aylık bir çıraklıkla öğrenebiliyor.] (Usta bükücüler ve manüfaktüryeler koruma akçesi komitesinin raporu. Mançester, 1854)

«İşçinin iş aletinin muttarit hareketine ram olması ve her iki cinsten ve her yaştan insanlardan toplanan işçiler sayısının özel teşekkülü, bir kışla disiplini halkeder ve *fabrikalar rejimi* ni doğurur. Orada, önceden söylenmiş olduğu gibi, bu nazaret ve mürakabe teşekkülünün en yüksek ilerleme derecesine vardığı ve işçilerin, el işçisi ile ustabaşı endüstri ordusunun adi nefer ile küçük zabiti olarak ikiye ayrıldığı görülür»

Fabrika güzelliklerinin saz ozanı olan Dr. Ure bu mesele hakkında şöyle söylüyor:

[Makinalı fabrikada en başlıca zorluk, iş de insanları intizamsız alışkanlıklarından vaz geçirmekten ve makinanın değişmeyen intizamına uydurmaktan ileri gelir. Kendi kendine işleyen makine sisteminin ihtiyaç ve

süratine uygun bir disiplin kanununun icadı ve bunun muvaffakiyetle tatbiki ancak hergüle lâyık bir teşebbüstü.]

«Özel bir vazıh kanun imiş gibi — fabrikanın kanununda, burjuvazinin pek hoşuna giden kuvvetlerin ayrılması prensipine ve yine burjuvazi tarafından tatbik edilen temsil sistemine ehemmiyet vermeden [1] — kapital işçilerinin üzerinde güttüğü otokrasiye göre ve kendi keyfince hüküm sürüyor. Kölelerin kâhyasının kırbacının yerine usta başının cezalar defteri geçmiştir. Tabiî bu cezaların hepsi de gündeliğinden kesilen cezalar ve ve tevkifattan ibarettir.» [2]

Friedrich Engels şöyle diyor: [3]

[Burjuvazinin proletaryaya reva gördüğü kölelik fabrika sisteminde olduğu kadar hiç bir yerde ap aydın görünmez. Burada hukukan ve filen hürriyet kalkar. İşçi fabrikada sabah saat beş buçukta bulunmalıdır, iki dakika geç gelirse ceza görür, on dakika gecikir ise yalnız yemekten sonra içeri alınır ve gündeliğinin dörtte birini kaybeder. İşçi kumanda ile yeyip içip uyumalıdır... Fab-

[1] Kuvvetlerin ayrılması prensipi, kamusal hukuka ait ve (teşkilâtı esasiye)kanununa ait bir meseledir. Liberal ve parlamanter ülkelerde başlıca üç kuvvet vardır : 1 — Kanun yapan (Kamutay) 2 — Kanunu tatbik eden (Hükûmet) 3 — Adalet dağıtan (Mahkemeler) [Teşkilâtı esasiye kanunu M. 6 ve 7 ve 8] temsil sistemi ise Kamutaya halkın mümessil olarak saylavlar göndermesi hak ve vazifesidir. [Teşkilâtı esasiye kanunu M. 10 ve 11]

Suphi Nuri İleri — Hususî Haklar. S. 16-19

[2] Marx, S. 181-184

[3] Friederich Engels bu kitapta adları geçen bujuva yazıcılar ile karıştırılmamalıdır, kendisini, zaten öz sözlerinden anlaşılacağı gibi, Marx ile uyğun bir sur.tte yürüyor. (Cafiéronun notu)

rikacı müstebid bir vazii kanundur. Kendi keyfine göre nizamlar yapar kanunu değiştirir, çoğaltır, azaltır ve hatta en acaib hükümler koysabile mahkemeler yine işçiye: [«mademki bir mukaveleyi serbestçe kabul ettiniz hükümlerinede boyun eymeğe mecbursunuz»....]

«Bu işçiler, dokuz yaşından ölünceye kadar, fikrî ve cismî kırbaçlar altında yaşamağa mahkûmdurlar.» [1]

«*Mahkemelerin dediklerini* iki hadisede misal olarak alalım: 1866 da Sheffield de bir işçi bir metalurji fabrikasına alınmıştı. Fabrikacı ile yaptığı bir kavgadan sonra patronu için çalışmağa katiyen devam edemiyeceğini söyleyerek fabrikadan çıktı. Mukaveleye riayet etmediği için takip edilerek iki ay hapse mahkûm oldu. (Eger mukaveleye riayet etmeyen fabrikacı ise aleyhine ancak hukukî bir dava açılabilir ve yalnız zarar ve ziyanlara mahkûm edilebilir.) Hapisten çıktıktan sonra fabrikacı işçiye mukavele mucibince fabrikaya dönmesini emrediyor. İşçi cezasını bitirdiğini söyliyerek reddediyor. İşçi tekrar mahkemeye veriliyor ve - her ne kadar hâkimlerden biri olan M. Shee hadiseyi bu gidişle bir adam münavebe ile bütün ömrü oldukça aynı suçtan dolayı mahkûm olabileceği için açıkça bir adlî hata olarak haber verdiği halde - ikinci defa olarak mahkûm oluyor. Bu hüküm cahil köy hâkimleri tarafından değil, fakat Londranın en yüksek mahkemelerinden biri tarafından verildi.

«İkinci hadise 1863 de Wiltshire'de oldu. Çuha fabri-

[1] Engels — Die Lage der arbeitenden Klasse in England, S. 217 (İngilterede amele sınıfının vaziyeti).

kacısı Harrupp adlı biri tarafından tutulan takriben otuz makineli zenaat dokumacısı işçi kadını bu Harrupp sabahleyin geç kaldıkları vakit işçilerin gündeliklerinden iki dakika için altı pens, üç dakika için bir şilin ve altı pens hesabile kesmekten ibaret olan bir itiyadından dolayı - greve başlamışlardı. Harrupp fabrikanın saatini çalmak üzere bir genç çocuğu memur etmişti, bu çocuk bazan altıdan önce saati çalardı ve çalmayı bitirince kapılar kapanırdı ve girmiyen işçi kadınlara para cezası verilirdi. Fabrikanın içinde bir saat bulunmadığı için zavallı kadınlar Harrupp'dan ilham alan bu genç saat çalıcısının keyfine bağlı kalırlardı. Aile anası ve gen[kızlardan mürekkep olan grev yapan işçi kadınlar - eğer saat çalıcısı çocuk yerine bir çalar saat konursa ve eğer daha insaflı bir para cezası tarifesi tertip edilirse - işe başlıyacaklarını bildirdiler.

«Mukaveleye riayetsizliklerinden dolayı Harrupp on dokuz kadın ve genç kızı hâkimlerin önüne çıkardı. Bunların her biri altı pens para cezasına ve iki şilin altı pensde mahkeme masrafına, bütün dinleyicilerin büyük nefreti karşısında, mahkûm edildiler. Mahkeme celsesinden Harrupp halkın ıslıkları arasında çıkıp gitti.» [1]

Her fırsatta ilk makinelere gösterdikleri sureti kabulden de görüldüğü gibi, fabrikanın ve büyük endüstrinin hazin neticeleri, her vakıt işçiler tarafından zaten tahmin edilmiştir :

« On yedinci asırda hemen bütün Avrupada, Alman-

[1] Marx S. 183.

İLİ TÜSTAV

yada ve *Banstuhl ve Bandmühle* denilen kordela ve kaytanlar dokuma makinesinin icadı vesilesile, işçi isyanları oldu.»

1636 da venedikde çıkan bir kitapta papas Lancelotti şunları anlatıyor:

[Danzikli Antoine Müller memleketinde takriben elli yıl önce (Lancelotti 1579 da yazıyordu) bir defada dörtten altıya kadar dokuma yapan bir marifetli makine gördü. Fakat bir takım işçileri dilenmeğe mahkûm etmesinden korkan Danzik meclisi bu icadı kaldırıp mucidini gizlice boğdurdu.]

«1629 da bu ayni makine ilk defa olarak Leydede kullandı. Sırmacıların kıyamları önce belediyeyi bu makiyi men'e mecbur etti.» Boxhoru bu vak'a hakkında şöyle diyor:

[Leyde'de bâzı kimseler, bundan yirmi yıl önce, bir tek işçinin ayni vakitte bir kaç işçinin yaptığından daha fazla ve daha kolaylıkla kumaş yapabileceği, bir dokumacılık makinası icat ettiler ve hakim tarafından bu makinanın kullanılması yasak edilinceye kadar dokumacılar arasında gürültüler ve kavgalar çıktı.]

Kullanılmasını tahdit ettiği bu makinanın aleyhine 1632 ve 1639 ve ilâh. da bir kaç kararname verdikten sonra Hollandanın kurultayları nihayet, bazı şartlar ile kullanılmasına 15 birinci kânun 1661 de bir kararname ile izin verdiler.

«Bu makina 1676 de Kolonyada yasak edildi, ve aynı zamanda İngiltereye kabul edilmesi dokumacılar arasında

gürültüleri mucip oldu. 19 ikinci kânun 1685 de bir imparator iradesi bu makinanın bütün Almanyada kullanılmasını yasak etti. Hamburkta kent Meclisinin emrile bu makine herkesin gözü önünde yakıldı. İmparator ikinci Şarl birinci kânun 1719 da 1685 iradesini tekrar etti ve yalnız 1765 de Saksonya seçimli ülkesinde bu makinenin herkes tarafından kullanılmasına izin verildi.

«Dünyada o kadar gürültü yapan bu makine bükme ve dokuma fabrikalarının yani on dokuzuncu asrın endüstriyel inkılabının müjdecisidir. Dokumacılık sanatından hiç bir şey bilmeyen bir çocuk, yalnız bir manivelânın gidip gelmesile bu makineyi bütün mekiklerile beraber harekete getirelebiliyordu. Ve bu makine ilerlemiş şeklinde bir defa da kırktan elliye kadar parça yapıyordu.

«On yedinci asrın ilk otuz yılının sonuna doğru bir Hollandalı tarafından Londranın civarında belli bir bıçkıhane halk tarafından yıkılmıştı. Yine on yedinci asrın başlarında su ile işleyen bıçkıhaneler İngilterede parlâmentonun himaye ettiği halkın inadını güç hal ile yenebilmişlerdi. 1758 de Everett'de yünü biçmek için su ile ile işleyen ilk makineyi işlerinden olan, yüz bin kişi gidüp yakmışlardı. Yünün taraklanmasile geçinen elli bin kişi parlâmentoya Ark Wright makinasi aleyhine arzuhal vermişlerdi. On dokuzuncu asrın ilk onbeş yılı içinde, İngilterenin Manüfaktörcü bölgelerinde bir çok makinanın mahvedilmesi, hükûmete şiddetli aksülâmeller için vesileler verdi.

«İşçilerin makina ile kapitalin makineyi nasıl kullan-

dığını birbirinden ayırması ve istihsal vasıtalarının kendilerine değil fakat makinanın sosyal istismar şekline karşı hücumlarını sevkedebilmeleri için vakit ve tecrübe gerektir.» [1]

Hasılı işte makinalar ile büyük endüstrinin işçilere hazırladığı neticeler işçilerin bir çoğu zaten, makinaların yerlerini almaları üzerine, fabrikalardan koğuluyorlar. Fabrikada kalan azalmış işçiler ise son iş aletlerinin ellerinden alındığını görmekten hasıl olan tahkire maruz kalmağa, ve makinanın kölesi haline girmeğe, ve fevkalâde çoğaltılmış bir iş gününün yükünü tahmil etmeğe, ve kapitalın köleleri haline gelen karılarile çocuklarından vazgeçmiye mecburdurlar. Ve nihayet işçiler mütemadiyen çoğaltılmış işin işkencesinin doğurduğu tarif kabul etmez ıztıraplara ve büyük endüstri devrinde kapitalistin artık - değer hırsına maruz kalmamalıdırlar. Fakat kapital Allahı takdis etmek için «ebedi kanunlar» adını verdikleri ile herşeyi anlatıp haklı gösteren din âlimleri eksik değildir.

Makinaların aç bıraktığı işçilerin ümitsiz feryatlarına karşı bunlar acayip bir kanunu «mahsup ve takas kanununu bildirmekle cevap veriyorlar»:

«James Mill, Moe Culloch, Torrens, Semior, Jon Stuart Mill vesaire gibi bir sürü burjuva ekonomisti makinanın, işçileri fabrikadan koduğu vakit bile yeni bir iş bulmaları için tabiatile ve hep birlikte bir kapitalı daima serbest bıraktığını iddia ediyorlar.

Marx, S. 185

«Bir kilim fabrikasında bir kapitalistin 100 işçi kullandığını ve bunların da herbirine gündelik olarak 30 sterlin lirası verdiğini farzedelim. Böylece kendisinin sarfettiği değişen kapital 3000 Sterlin lirasını bulmuş oluyor. 50 işçi koğuyor ve kalan 50 işçiyi de 1500 Sterlin lirası eden makinelere hizmet etmek için kullanıyor. Misali sadeleştirmek için binayı, kömürü vesaireyi hesaba katmıyorum. Bir de kullanılan ilk maddelerin, önce olduğu gibi sonrada, yılda 3000 Sterlin lirası ettiğini farzedelim. Acaba bu değişme ile herhangi bir kapital serbest mi bırakıldı? Eski istihsal tarzında, kullanılan paranın topu, değişmiyen ve değişen kapital, 6000 Sterlin lirası idi. Şimdi bu para 4500 Sterlin lirası değişmiyen kapital (3000 Sterlin lirası ilk maddeler ve 1500 Sterlin lirası makineler için), ve 1500 Sterlin lirası da değişen kapitalden ibarettir. (50 işçinin gündeliği için) değişen unsur bütün kapitalin yarısından dörtte birine düştü. Serbest bırakılacağına, 1500 Sterlin liralık bir kapital bilâkis, iş kuvveti karşılığında değişemiyecek bir halde, yani değişenden değişmiyen kapital şeklinde bağlı bulunur. İleride 6000 Sterlin liralık bütün kapital hiçbir vakit 50 den fazla işçi kullanmıyacak, hatta makinenin her tekâmülünde daha da az miktarda işçi kullanacaktır.

«Eğer yeni kabul edilen makineler, ortadan kaldırılan iş kuvveti mecmuundan ve bunun kullandığı aletlerden daha az, meselâ 1500 Sterlin yerine 1000 Sterlin ediyorlarsa 1000 Sterlin liralık bir değeğişen kapital değişmiyen kapital haline gelmiş ve 500 Sterlin liralık bir kapital

serbest kalmış olacaktır. Bu serbest kapital, gündelik değişmediği takdirde, koğulan 50 işçinin yerine ancak 16 işçinin kullanılmasına imkân verecektir, ve hatta 16 bile değil, çünkü kapitale tahavvül etmek için serbest bırakılan 500 Sterlin lirası kısmen, iş aletleri, ilk maddeler vesaire gibi değişmiyen kapital şeklinde kullanılmalıdır, değişen kapital olarak ve iş kuvvetine verilmek üzere ancak bunun bir kısmı kalmış olacaktır.

«Makinenin imali yalnız bir takım makinist işçiye iş verir, zaten bu gibiler makinesiz o işi bulamıyacaklardı. Fakat acaba kovulan kilim manüfaktürü işçileri için bir *mahsup ve takas* mıdır? Her halde makinenin yapılması, kullanılmasından dolayı açıkta kalan işçiden daha azını çalıştırır. Kovulan işçilerin yalnız gündeliklerini temsil eden 1500 Sterlin lirası, artık makineye nisbetle üç muhtelif unsuru temsil ediyor: 1 — Makinenin yapılması için gereken istihsal vasıtalarının değeri, 2 — Makinist işçilerin gündeliği, 3 — Ve efendileri tarafından dercip edilen artık - değer. Bundan başka, makine ancak işe yaramadığı vakit yeniden yapılmalıdır, ve o makineyi yapan makinistleri mütemadiyen meşgul etmek için, öbür kilim manüfaktürlerinin de, birbiri ardından, işçilerini makinelerle değiştirmeleri gerektir.

«Fakat hakikatte mahsup ve takas nazariyecileri bu suretle anlaşılan kapital serbestisinden bahsetmiyorlar. Onların istedileri başka şeydir. Onlar kovulan işçilerin yaşama vasıtalarını düşünüyorlar.

Evet, misalimizde makinenin yalnız 30 işçivi «serbest

TÜSTAV

bıraktığı» ve aynı zamanda da bu işçilerle 1500 Sterlin lirası değerinde yaşama vasıtaları arasındaki münasebetleri bozduğu inkâr edilemez.

Gündelikleri olmadığı için işçilerin istihlâk edemiyecekleri bu 1500 Sterlin lirası böylece «serbest bırakılmış» oluyor. İşte en açık hakikatle hadiseler bundan ibarettir! İşçiyi yaşama vasıtalarından mahrum etmek, işçiyi yaşatacak olan şey «serbest» bırakmak, ekonomistlerin dilinde buna makine vasıtasile işçiyi yaşatacak olan kapitali serbest bırakmak demektir. Herşeyin ifade tarzına göre değiştiği görülmektedir.

Nominileus mollire licet mola: Kendilerine başka adlar vererek muvakkaten fenalıkların önüne geçilmiye izin vardır.» [1]

---

[1] Marx S. 189 - 190

TÜSTAV

SEKİZİNCİ BÖLÜM

GÜNDELİK

Kapitalist istihsal tarzının müdafileri, gündeliğin işin creti ve artık-değerin de kapitalin ürünü olduğunu, iddia liyorlar.

Fakat Acaba iş ve çalışma nedir?

İş ya henüz işçinin içindedir veyahut işçiden çıkmış-r, yani ya iş birşeyi yapmak kuvveti ve kudretidir eyahut zaten yapılmış olan o şeydir. Hasılı iş ya iş ıvvetidir veyahut maldır.

İşçi kendinden çıkan işi yani istihsal ettiği şeyi, malı ıtamaz, çünkü bu kapitaliste ait olup kendisinin değil-r. İşçinin kendinden çıkan işi yani kendinin istihsal ylediği malı satabilmesi için iş aletleri ile ilk maddelere alik olması gerekti, ve o vakit de işçinin istihsal ettiği alların satıcısı olması icap ederdi. Fakat işçinin hiç bir eyi yoktur, o, yaşamak için başkasına biricik malı olan alışma gücünü, iş kuvvetini satmağa mecbur olan bir roleterdir. Şu halde kendisinden kapitalist iş kuvvetin-en başka birşey satın alamaz.

Bu iş kuvvetinin, bütün başka mallar gibi, bir kullan-

TÜSTAV

ma değeri ve birde değiştirme değeri vardır. Kapitalist işçiye, kendisine sattığı malın, değiştirme değerini veya sadece değeri öder. Fakat, bu ödeme ile kapitalist satın aldığı malın kullanma değerini dahi birlikte satın almış bulunur. Bu acaip malın kullanma değerinin iki kalitesi vardır. Birincisi diğer bütün malların değiştirme değerile birlikte malik olduğu ve bir ihtiyacı tatmin etmekten ibaret olan, kalitedir; ikincisi kendine has olan ve bu malı diger bütün mallardan ayıran ve, değer halk eden, kalitedir. Şu halde ücret fiattan başka birşey temsil edemez, hele mevhum bir tabir olan işi temsil edemeyip, belki iş kuvvetini temsil eder. Ve artık - değer kapitalin bir ürünü olamaz, çünkü kapital cansız bir maddedir ve her vakit mala girdiğindeki değer miktarını muhafaza eder. Artık - değer hiç bir hayatı olmayan bir maddedir ve iş kuvveti bulunmazsa, kendi başına bırakıldığı vakit, hiç bir hayatı olamaz. Artık - değeri doğuran yalnız iş kuvvetidir. Kapitale ilk hayat tohumu getiren o dur. Kapitalin bütün hayatını idame eden o dur. Kapital işin artık - değerini, her delikten çekerek ve enerji ile içerek, emmekten başka birşey yapmıyor.

Ücretin başlıca iki şekli vardır: zamanla ücret, parça ile ücret; zamanla ücret muayyen bir vakit için ödenendir. Bir günlük, bir haftalık, bir aylık vesaire iş için. Bu iş kuvvetinin fiatının bir değişmesidir. İşçi bir günlük iş kuvvetini 3 franka sattı diyecek yerde işçi günde 3 frank ücretle çalışıyor denir.

Şu halde günde 3 frank ücret bir günlük iş kuvvetinin

fiatıdır. Fakat bugün mümkün olduğu kadar uzun olabilir. Meselâ, eğer gün on saatlik ise iş kuvveti saat başına 30 santim eder, ve eğer on iki saatlık ise iş kuvveti saat başına 25 santim olarak ödenir. Yani kapitalist iş gününü uzaltmakla işçiye iş kuvveti için verdiği fiatı azaltmış olur. Kapitalist, iş kuvveti için, eski fiatı ve hatta bunun da azını vermeğe devam ile beraber, ücreti artırabilir de. Eğer bir kapitalist, işçisinin gündeliği 3 franktan 3,60 a arttırırsa ve ayni zamanda da iş gününü on saatten on iki saata çıkarırsa, her vakit işçiye iş kuvvetini saatte 30 santim hesabile ödemiş olacaktır. Eğer kapitalist, gündeliği 3 franktan 3,60 a çıkararak ayni zamanda günü on saatten on beşe uzatırsa, işçiye iş kuvvetini, eskisinden daha az, ödeyecektir. Yani saatini 30 santim yerine 24 santime. Kapitalist, işin uzunluğunu artıracağına — zaten makineler ile yaptığını evvelce görmüş olduğumuz gibi şiddet ve kuvvetini arttırmakla ayni neticeyi elde eder. Hasılı kapitalist işi çoğaltarak işçiye *namuskârane* bir surette hile yapmağa muvaffak oldu; ve bunu, kendine birde cömertlik süsü vererek, hergünkü gündeliği artırmakla yaptı.

Kapitalisi işçiye saat hesabile para verdiği vakit bile işi uzaltarak veya kısaltarak, ve fakat her vakit her iş saati için *namuskârane* bir surette ayni parayı vererek, yine işçiye fenalık etmenin çaresini bulur. Bir saatlık işi ücretinin 25 santim olduğunu farzedelim. Eğer kapitalist 12 saat yerine işçiyi sekiz saat çalıştırırsa 3 frank yerine kendisine 2 frank verecektir, yani işçiye — her günlük ihti-

yaçlarını tatmin etmek için lâzımgelen miktarın üçte birini — 1 frank kaybettirecektir. Ve eğer bilâkis kapitalist işçiyi on iki yerine on dört veya on altı saat çalıştırırsa, 3 frank yerine 3,50 veya dört frank verse bile, değerlerinden aşağı bir fiatla kendisinden iki veya dört saatlık iş almış olur. Hakikatte, on iki saatlik işten sonra işçinin kuvvetleri zaten azalmış bulunuyor, ve fazla olarak yapılan iki veya dört saatlık iş ilk on iki saatlikten başka bir fiatle ödenmelidir. İşçilerin tanzim ve kabul edilen programdan fazla çalışılan saatlar için daha fazla para alınması hakkındaki iddiaları bu suretle hareket edilen bazı endüstriler tarafından kabul edildi.

Zaman hesabile olan gündelikte iş kuvvetinin fiatı ne kadar az olursa iş müddeti o kadar uzundur. Ve bunun böyle olması apaydındır. Eğer gündeliğin saatı 30 santim olacağına 25 olaydı, işçinin — hergünkü ihtiyaçlarının tatminine lâzımgelen 3 frankın tedariki için — on iki saatlık birgün çalışması gerektir. Eğer gündelik günde 2 frank ise — işçinin kendine iki günlük ihtiyacın temini için — iki yerine üç gün çalışmalası gerektir. Burada gündeliğin azalması işi artırıyor, fakat, işin artmasının gündeliğin de azalmasını mucip olduğu vakidir. Makinelerin kabulü ile, meselâ, bir işçi eski istihsalinin iki misli istihsal ettiği oluyor, o vakit kapitalist kolların satışını azaltıyor, ve bunun neticesi olarak da iş kuvvetinin arzı çoğalıyor ve gündelik düşüyor. Parça hesabile ücret zaman hesabile gündeliğin ancak bir değiştirilmiş şeklidir. Bu iki şekil ücretin değil yalnız muhtelif endüst-

rilerde, fakat hatta bazan ayni endüstride bile gelişi güzel kullanıldığını hadiseler gösteriyor. Bir işçi 3 franklık bir gündelik için günde on iki saat çalışıyor ve 6 franklık bir değer istihsal ediyor. İşçi işinin ilk altı saatında gündeliğinin 3 frankını ve kalan altı saatında da 3 franklık artık - değer istihsal ettiğini söylemekte bir beis yoktur; ve pek alâ, işçi her ilk yarım saatte gündeliğinin on iki de birini temsil eden 25 santim ve her ikinci yarım saatte de artık - değerin on ikide birini temsil eden 25 santim istihsal ediyor denilebilir.

Eğer işçi on iki saatlık işte herhangi bir malın yirmi dört parçasını yapıp ve her parça için 12 buçuk santim ki ceman 3 frank alırsa ayni ile bu, işçi ücretinin 3 frangını istihsal etmek için on iki parça yapıyor ve 3 franklık artık - değer istihsali için de on iki parça daha yapıyor deniliyor gibidir; veyahut işçi her iş saatında bir parça mal kendi ücreti için ve bir parçada patronunun menfaatı için istihsal ediyor.

«Parça hesabile işde çalışmanın kalitesi yapılan mal ile kontrol edilir. Kararlaştırılan fiatla ödenmesi için bu parça orta bir surette iyi olmalıdır. Bu itibarla işçilerin alacaklarından kesmek için parça hesabile ücret bitmek tükenmek bilmez bir vesile kaynağı oluyor. Aynı zamanda bu usul kapitaliste iş şiddet ve kuvvetinin bir mıyarını da vermiş oluyor. Önceden kararlaştırılıp tecrübe ile de belli edildiği gibi, bir miktar mala karışan iş müddeti yalnız sosyalman lâzım olan ve yalnız parası verilen iş müddeti olarak sayılır. Londranın büyük terzi

atölyelerinde herhangi bir parçaya, meselâ bir yeleğe vesaireye bir saat, yarım saat vesaire denir ve saat altı pens olarak hesap edilir. Bir saatin vasatî veriminin ne olduğunu tecrübe gösterdi. Bahis mevzuu olan yeni bir tarz, tamirat vesaire olduğu vakit herhangi bir parçanın bir saate müsavi olup olmadığını bilmek için ve tecrübe kararını verinciye kadar, patron ile işçi arasında münakaşa edilir. Marangozlarda vesairelerde de aynı vak'alar cereyan eder. Eğer işçinin vasatî imal kapasitesi yoksa ve eğer gününde asğarî bir iş teslim edemezse kovulur.

«Gündeliğin şekli ile kalitesi ve şiddet ve kuvveti kontrol edilince nezaret işinin büyük bir kısmına lüzum kalmaz. Böylece bu şekil asrî bir surette o da çalışmanın esasını ve silsilei meratibe göre tanzim edilmiş bir hırsızlık ve zorbalık sistemini teşkil eder. Bir yandan, parça hesabile gündelik kapitalist ile işçi arasında tufeylilerin, *pazarlık*, işe karışmasını kolaylaştırır. Aracının, pazarlıkcının kârı, münhasıran yapılan iş için kapitalistin verdiği fiatla ve bu fiattan mutavassıtın işçiye bırakmıya razı olduğu payın farkından gelir. Bu sistem İngilterede *sweatingsystem*(işçiyi terleten sistem) adını taşır. Öbür yandan işe parça hesabile ücret kapitaliste başlıca ışçi ile şu kadar parçanın parasının verilmesi için bir mukavelenin akdine yarar - manüfaktürde grup başı ile, madende kömürü çıkaran işçi ile, fabrikada makine kondoktörü ile - bu başlıca işçi arkadaşlarını kendi bulup paralarını kendi vermeyi taahhüt eder. Burada kapital tarafından işçilerin çalınması işçinin işçi tarafından çalınmasile realize ediliyor.

«Parça hesabile ücret bir kere kabul edildikten sonra, şahsî menfaat tabiatile işçiyi, iş hızını mümkün olduğu kadar fazla şiddetlendirmiye sevkeder, bu ise kapitalistin işinin şiddetinin tabiî bir derecede artmasına yarar. Her ne kadar bu netice kendiliğinden oluyorsa da bunu yine daha ziyade temin için çok defa sun'î vasıtalar kullanılır.»

Bir İngiliz sendikasının, *Trade Union*, kâtibi olan Dunning bu hadiseyi şöyle anlatıyor:

[Meselâ Londrada, makinistler muhitinde bir miktar işçinin başı olarak cismen ve ustalık itibarile vasat derecenin üstünde bir adamın kapitalist tarafından seçilmesi artık alışılmış bir oyun halini almıştır. Bu adama elinden geldiği kadar çalışıp emri altına verilen işlerin şevk ve gayretlerini arttırmak şartile her üç ayda bir kere fazla bir para verilir. Tabiî bu suretle çalıştırılan işçilerin gündelikleri arttırılmaz.]

Aynı zamanda işçi iş gününün uzamasile alâkalıdır, çünki günlük veya haftalık ücretinin artmasının çaresi budur. Günün uzatılması, hatta parça üzerine gündelik değişmese bile, yine haddizatinde iş fiatının düşmesini mucib olduğunu hesaba katmakla beraber bundan, zaman ile hesab edilen gündelik hakkındaki anlattığımızda olduğu gibi, burada da işçinin teessürü hasıl oluyor.

«Parça üzerine gündelik, işçiyi günlük veya haftalık çalıştırmaktan ise, saat üzerine işe ücret vermek sisteminin başlıca desteğidir.

«*Factories Acts* denilen (fabrikalar kanunu) na bağlı

kurumlarda [1] parça üzerine ücret genel kural oluyor, çünki orada kapitalin, her günkü miktarı arttırmak için işi şiddetlendirmekten başka bir çaresi yoktur. [2]»

İstihsalin artmasını ücretin nisbî surette azalması takip ediyor.

İşçi on iki saatte on iki parça yaptığı vakit, meselâ kapitalist kendisine parça başına 25 santim ücret veriyordu. Eğer istihsal iki misli olursa işçi on iki yerine yirmi dört parça yapar, ve kapitalist de artık parça başına 12 buçuk santim vererek ücreti yarıya indirir.

«Ücretin bu değişikliği, her ne kadar itibarı da olsa, kapitalist ile işçi arasında şu suretlerle, sürekli kavgaları mucip oluyor:

Ya kapitalist hakikaten iş fiatını indirmek için bunu vesile sayıyor, ya işin istihsalinin artması işin şiddetlenmesile bereber oluyor, veyahut işçi, parça üzerine ücretin doğurduğu zevahiri ciddî sanarak kendisine verilen paranın iş kuvvetinden olmayıp istihsalinden verildiğini zannederek ücretinin azalmasına mukabil malın satış fiatının da birlikte azalmamasına karşı isyan ediyor. Kapital haklı olarak bu gibi iddiaları, ücretli işin tabiati hakkında kaba bir yanlışlık olarak, reddediyor ve işin istihsal kabiliyetinin işçiye taalluku olmadığını sertlikle iddia ediyor. [3]»

---

[1] İngilterede iş gününün müddetini muayyen saatlere hasreden kanundur. — (Cafiero'nun notu)

[2] Marx S. 240 - 242

[3] Marx, S. 242

İLİSTAV

DOKUZUNCU BÖLÜM

Kapitalin birikmesi

Eğer kapitalin formülüne bakacak olursak muhafazasının sürekli bir surette yeniden halkdilmesine tamamen dayanmakta olduğunu kolaylıkla anlarız.

Hakikaten, zaten bildiğimiz gibi, kapital: 1 — Değişmiyen kapital ve 2 — Değişen kapitale ayrılır.

İş aletleri ve ilk maddeler ile temsil edilen değişen kapital işin neticesi olarak sürekli bir surette aşınmıya maruzdur.

Aletler aşınır, makineler aşınır, makinelerin ihtiyacı olan kömür, yağ vesaire de aşınır, nihayet makinenin binası da aşınır. İlk maddeler istihlâk edilir. Fakat böylelikle iş değişen kapitali aşındırdığı gibi, aynı zamanda da, istihlâk ettiğini aynı nisbetlerde tekrar halkeyler. Değişmiyen kapital malın yapıldığı zamanda ve istihlâk edildiği nisbette aynı malda yeniden halkedilir.

İş aletlerile ilk maddelerin istihlak edilen değer mıktarı, zaten gördüğümüz gibi, malların değerinde her vakit temamile gösterilmiştir. Şu halde, eğer değişmeyen kapital her malda kısmen gösterilmiş ise istihsal edilmiş

herhangi bir mal mıktarının değerinde bu malların yapılması için istihlâk edilen değişmeyen kapitalin bulunduğu bellidir.

Değişen kapitalde de vaziyet değişmeyen kapitalde olduğu gibidir. İş kuvvetinin değerile yani ücretle temsil edilen değişen kapital dahi temamile malın değerinde gösteriliyor. Zaten bunu önceden görmüştük. İşçi işinin ilk kısmında gündeliğini çıkarıyor ve ikinci kısımında artık-değer istihsal ediyor. Gündelik işçiye ancak işini bitirdiği vakit verildiğine göre, işçi gündeliğinin bedelini kapitalistin malında değerini halk ettikten sonra almış oluyor. Şu halde işçilere verilen gündeliklerin mecmuu yine kendileri tarafından mütemadiyen halk edilmiş bulunuyor. Gündelik paralarının bu sürekli halk edilişi işçinin kapitaliste karşı olan bağlılığını uzatiyor, işçi iş kuvvetini satmak için pazara geldiği vakit -kendi payına düşen sosyal istihsale yardım ederek ve yaşaması için evvelâ işi ile halk edeceği değişen kapitalin bir kısmını gündelik paralarından alarak- kapitalist istihsal tarzının kendisine gösterdiği yeri tuttu.

Ebedî zincir her vakit insan bağlılığını (tâbiiyet) ister kölelik, ister servaj [1] ve ister gündelikçilik şeklinde olsun, devam ettirir. Sathî gören kölenin bedavaya çalıştığını zanneder. Kölenin efendisinin kendisini yaşatması için sarfettiğini tazmine mecbur olduğunu düşünmez; ve köleye yaşaması için temin edilen şeyin çok defa işçinin

[1] Servaj toprak ile beraber alınıp satılan ve bir şeye malik olmıyan çifçiler, demir baş kölelik istirkak. (Şemsettin Saminin Fransızcadan Türkçeye lûgatı)

yaşamak için razı olduğu şeyden pek fazla olduğuna dikkat etmelidir, çünkü kölenin efendisi, kapitalinin bir kısmının idamesinde olduğu gibi, kendisini yaşatmakta pek âlâkalıdır. Serf [1] bağlı olduğu toprak gibi efendisinin malıdır, sathî gören için, köleye nisbetle vaziyeti daha ileride olan bir mahluktur. Çünkü açıkça görüldüğü gibi, serf efendisine işinin yalnız bir kısmını veriyor, öbür kısmını ise, yaşaması için lâzımgelen maddeleri istihsal etmek üzere kendisine bırakılan taprağa hasreder ve nihayet gündelikçilik de, sathî görene, servaje nisbetle pek yüksek bir vaziyet olarak görünür, çünkü işçi bu vaziyette temamile hür olarak ve kendi tarafından yapılan işin değerini alıyormuş gibi görünür.

Garip hayal : Eğer işçi işinin değerini hakikî bir surette kendine çekseydi, o vakit kapitalist istihsal tarzı artık yaşıyamazdı. Ve bunu zaten evvelce görmüştük. İşçi, satabileceği yegâne mal olan, iş kuvvetinin değerinden başka hiç bir şey elde edemez, çünkü onun dünyada sahip olduğu biricik mal budur. İşten hasıl olan şey kapitalistindir, kapitalist işçiye gündelik veririr, yani yaşaması için lâzımgelen para. Ayni ile, efendisi tarafından serfe bırakılan toprak parçası da, bu yeri ekmek için lâzımgelen vakit ve aletlerile birlikte, yaşaması için malik olduğu vasıtaların mecmuunu temsil eder.

Geri kalan vakitte serf efendisi için çalışmağa mecburdur. Köle, serf ve işçinin her üçü de kısmen kendi yaşamalarına lâzımgelen şeyi istihsal için ve kısmen de

[1] Serf, servajın bahsedilen toprağın demir baş insanı,

efendilerinin menfaati için çalışıyorlar. Bunlar, ayni insan soygunculuk ve bağlılık (tâbiiyet) zincirinin üç muhtelif şeklini temsil ediyorlar. Bu her vakit, eskiden biriktirilmiş hiç bir malı olmayan insanın (yani yaşama vasıtası olan istihsal vasıtalarının) eskiden birikmiş malı olan (yani istihsal vasıtaları, hayat kaynakları) insana esir edilmesidir. [1]

Kapitalin muhafazası, yani yeniden halk edilmesi ezcümle kapitalist istihsal tarzında, bu insan soygunculuk ve bağlılık zincirinin muhafazasıdır.

Fakat iş yalnız kapitalı halk etmiyor : Bundan başka kapitalin gelirini [2] teşkil eden, artık-değeri de vücude getiriyor.

Sadece kapital elde etmekle, kapital kapiiali korur, artık-değerin artmasile iş kapitali çoğaltır.

Gelir kapitale eklendiği vakit bu gelir kısmen iş aletleri, kısmen ilk madde ve kısmen de iş kuvveti olarak kullanılır. Kapitali çoğaltan, geçmiş fazla iştir, ödenmemiş eski iş. Geçmiş yılın ödenmemiş işinin bir kısmı bu yılın lâzımgelen işini öder. İşte kapitalistin asrî istihsalin mari-

---

[1] Cafiero burada Marx tarafından kaleme alınan enternasyonalin genel statülerinin başlangıcının bir fıkrasını şerh ediyor. Bu fıkra statülerin Fransızca metnine noksan olarak geçmiştir. İngilizce metni ise budur :

«The economical subjection of the man of labour to the monopolizer of the means of labour, that is the sources of life, lies on the bottom of servitute in all its forms..» — J. G.

[2] Bu gelir *rente* tabıri (Kapitalin *verdiği*, kapitalin *hasıl ettiği* manasile) kapitalı mahsul veren anlam diye gösteren yanlış bir telâkkiyi ifade ediyor. J. G.

fetli mekanizması sayesinde yapmağa muvaffak olduğu budur. Tamamile şahsî mülkiyet ve gündelikçilik üzerine kurulmuş olan asrî istihsal sistemi bir kere kabul edildikten sonra bundan çıkan ve biri kapitalist arttırma olan, neticeler hakkında hiç bir şey söylenemez. Gündeliğini ödemeye yarayan üç frangın içşi namına ödenmememiş gündeliğini temsil etmesi işçi antuvanın umurunda mıdır? Onun bileceği şey; o üç frangın işinin hakikî fiyatı olup olmadığıdır, yani bir gün için kendisine lâzım gelen şeylerin tam bir karşılığıdır, bir kelime ile, değiştirme kanununa tamamile riayet edilmiş midir. Kapitalist kapital üzerine kapital biriktirmiye başladığı vakit tamamile kendine has olan yeni bir meziyet baş gösterir: Gelirinin en büyük kısmını arttırmıya hasredebilmesi için perhiz denilen masraflarını mümkün mertebe azaltmak fazileti.

«Kapitalistin iradesi ve vicdanı yalnız temsil ettiği kapitalin ihtiyaçlarını düşündüğünden, şahsî istihlâkinde, biriktirme vazifesine karşı bir türlü hırsızlık ve hiç değilse bir borçlanma fiili görebilir: ve tabiatile, çift usullü defter tutuşta, özel masrafları passif sırasında, yani kapitalist tarafından kapitale ödenmesi gereken parayı gösterir. Arttırma, sosyal zenginlik âleminin fethi demektir. İşçilerinin sayısını arttırmakla biriktirme, doymak bilmiyen bir hırsın güttüğü kapitalistin doğrudan doğruya ve dolayısile tahakkümünü her tarafa uzatır.

«Luther - hatta şimdi bile tek tük rastgelinen kapitalistin bu eski şeklini - tefecinin tahakküm arzusile zengin-

İLSTAV

leşmek hırsının bir anasırı olarak misalini pekâla gösteriyor.» [1]

Luther diyor ki:

[Yalnız sadece akıl ile sevkedilen payinler [2] tefeciyi dört defa hilekâr ve katil olarak tavsif etmişlerdir. Fakat biz, hıristiyanlar, onu parası için o kadar itibarda tutuyoruz, âdeta ona tapıyoruz. Başkasının yiyeceğini saklıyan, çalan, yutan (elinden geldiği kadar) âdeta onu açlıktan öldüren ve mahveden gibi, bir katil irtikâp ediyor. İşte bir tefecinin yaptığı budur, fakat buna rağmen, o iskemlesi üzerinde emniyetle oturuyor, asıl adalette ise, sehpada asılmalı ve çaldığı paralar kadar kargalar tarafından didiklenerek yenmeliydi. Her bir karganın bir parça et bulabilmesi için tefecinin kâfi miktarda eti olduğunu farzetmelidir. Küçük hırsızlar prangaya konuyor, büyük hırsızlar altın ve ipek içinde kurularak yaşıyorlar. Dünya üzerinde (şeytandan sonra) insanların bir hasis ve bir tefeciden daha büyük düşmanı yoktur, çünki bunlar bütün insanların üstünde Allah olmak istiyorlar. Savaşçılar ve zalimlerde fena bir hayvan cinsidirler, fakat bununla beraber, bunların insanları yaşatmaları gerektir. Bunlar, fena adamlar, düşman olduklarını ikrar ediyorlar, bazan bazı insanlara acıdıkları da olur. Fakat bir tefeci, bir cimri bütün dünyanın açlığa, susuzluğa, kedere ve felâkete maruz olmasını ve kendi başlarına herşeye malik olmalarını, ve herkesin bir Allahtan aldığı gibi, herşeyi

[1] Marx, S. 259 - 260

[2] Païen putprest, müşrik, dinsiz (Şemseddin Sami, Fransızca Türkçe lûgat)

yalnız kendilerinden alınmasını ve ebediyen serfleri olmasını isterler. Tefecinin bir mantosu, altın köstekleri ve yüzükleri vardır ve kendisini dindar ve namuslu bir adam olarak tanıtmak ister. Tefeci mekruh bir canavardır, yırtıcı bir devden müthiştir... Ve eğer yol kesenlerle katilleri dövüyorlar ye başlarını kesiyorlarsa bütün tefecileri kovmaları, tel'in etmeleri, dövmeleri ve asmaları daha ne kadar çok lâzımdır.]

Kapitalist biriktirme Kol miktarının artmasını ister. Gelirin bir kısmının değişen kapital haline çavrilebilmesi için işçi sayısının artması gerektir. Kapitalist tarzında halkedişin asıl organizmi (uzviyet) işçinin iş kuvvetini yeni gelen nesil vasıtasile muhafaza edebilmesini ve kapitalin bu nesli mütemadî halkediş eserine devam ettirmesini icap ettiriyor. Fakat kapitalistin bugün istediği iş dünkü istediğinden çok olduğuna göre gündelik de tabiatile arttırılması gerekirdi. Ve netice itibarile eğer kapitalin asıl arttırılmasında gündeliklerin aksine azaltılması sebebi bulunmaşaydı tabiatile gündelikler de artacaktı.

Her yıl kapitale éklenen gelirin bir parçası, gördüğümüz gibi, kısmen değişmiyen kapitale, ve kısmen de değişen kapitale yani kısmen iş aletlerile ilk maddelere, ve kısmen de iş kvvetine çevrilmiştir. Fakat kapitalin arttırılmasile birlikte ve aynı zamanda eski istihsal sistemlerinin tekâmülü, yeni istihsal sistemleri ve makineler vücuda geldiği gözönünde tutulmalıdır. Bunlar, zaten bildiğimiz gibi, istihsali arttıran ve iş kuvvetinin fiatını azaltan şeylerdir. Kapitalin artmasının ilerlemesi nisbe-

tinde değişen kısmı azalır ve değişmiyen kısmı çoğalır. Yani binaların, makinelerin teferruatlarile beraber arttığı ve işin ilk maddelerinin çoğaldığı görülür, fakat aynı zamanda ve bu artma nisbetinde kapitalin çağalmasile iş kuvveti ihtiyacı, Kolların ihtiyacı azalır. İş kuvveti ihtiyacı azalmakla beraber bu işin talebi de azalır ve nihayet fiati de düşer. Netice itibarile kapitalin çoğalması ilerlemesi nisbetinde gündelikler de iner.

Rekabet ve kredi vasıtasile kapitalin arttırılması geniş nisbetler alıyor Kredi birdenbire birçok kapitalin birleşmesini veyahut kendilerinin herbirinden daha kuvvetli bir kapital ile kaynaşmasını mucip oluyor. Rakabet ise, bilâkis, bütün kapitallerin birbirile yaptıkları savaştır, yaşamak için yaptıkları kavgadır, galebe çalmak için zaten daha güçlü olanlar bu kavgadan daha da kuvvetlenmiş olarak çıkarlar.

Kapitalin çoğaltılması, demek oluyor ki, bir hayli kolun kullanılmasına engel oluyor, yani işçiler arasında - kat'î değil - nisbî bir halk fazlalığı doğuruyor. [1]

«Ve kapitalist esası üzerine zenginliğin çoğalmasının ilerlemesi tabiatile bir işçi halk fazlalığını ortaya çıkardığı halde bu fazlalık, sırası gelince, çoğalmasının en kuvvetli manivelâsı, ve kapitalist istihsalin tam tekâmülünde ya-

[1] Marx bu işçi halkının *nisbî* fazlalığı hakkında şöyle diyor: «Değişen kapitalin nisbî eksikliği ve iş talebindeki mütekabil azalması kanununun neticesi nisbî bir fazla halk vücude gelmesidir. Buna *nisbî* diyoruz, çünki bu işçi halkının müsbet ve kat'î bir artmasından ileri gelmiyor, fakat, kapitalin ihtiyaçlarına göre, işçi halkının bir kısmı fazla ve kullanılmaz bir hale geldiğinden ve binaenaleyh nisbî bir fazla hasıl ettiğinden dolayıdır.» *J. G.*

şama şartı haline geliyor. Bu fazlalık, sanki kendi parasını vererek büyütmüş ve disipline etmiş gibi, kapitale kat'î bir surette ait bulunan bir *yedek endüstriyel ordu* teşkil ediyor. Bu fazlalık her vakit soyulabilen ve artık değerin elde edilebilmesi için hazır bulunan insan maddesini temin ediyor.. Lüzumsuz işçi halkının istihsali, yalnız büyük endüstri rejiminde, zenginlik istihsalinin muntazam bir zenbereği haline gelir. [*] »

Büyük endüstriyel ordu, bu fazla işçi halkı, genel olarak, dalgalı şekil, gizli şekil, durgun şekil denilebilen üç şekil alır. Birinci şekil daha iyi ücret alır, daha az zahmetli bir iş yaptığı halde, işsizlikten ötekilerden daha az sıkıntı çeker. Son şekil, aksine, bütün ötekilerden daha nadiren iş bulan işçilerden mürekkeptir ve her vakit daha yorucu ve müstekreh bir işte kullanılarak, kendilerine insan işinin en az para getiren ücreti verilir. Bu son şekil yalnız endüstriyel tekâmülün açıkta bırakıp gönderdiği kalabalıktan değil, fakat, belki tecrübenin gösterdiği gibi, daha velut insanlardan mürekkep olduğu için — en çok işçisi olandır.

Adam Smith diyor ki:

[Fıkaralık çocuk yapmaya uygun gibi görünüyor.] Zarif ve nükteli papas Galiani için ilâhi mukadderatın bu pek hakimane bir kararıdır:

[İlk faideli zanaatları yapan insanların çok fazla doğmalarını Allah istiyor.]

Laing statistik ile şunu isbat ediyor:

[*] Marx S. 279

[Hatta açlığı ve bulaşık hastalıkları doğuracak kadar ileri götürülen sefalet azaltacağına halkı çoğaltmağa yarayor. (1)]

«Bu üç şeklin altında, nisbi fazla halkın tortusu kalıyorki o da fıkaralığın cehenneminde oturuyor. Serseriler, suçlular, orospular, dilenciler ve doğru tabirile (*das lumpenproletariat*) *proletariat des gueux* yani fakir ve derbederler proletaryasını ve işçilerini teşkil eden bütün insanlar bir tarafa bırakılınca, sosyal tabaka üç cinsten ibaret kalır:

Birincisinde çalışmağa muktedir işçiler vardır. İngiliz fıkaralık kümesinin her krizde kabardığını ve işlerin her başlamasında azaldığını görmek için statistiklere bir kere bakmak kâfidir. İkincisinde öksüzlerle sadaka ile yaşayan fıkaraların çocukları bulunuyor. Bunlar yedek endüstriyel ordunun namzetleri olup bolluk zamanlarında hemen ve hep birden asıl iş ordusuna alınırlar. Üçüncüsünde düşkünler, biçareler, her türlü iş yapmaktan aciz olanlar vardır.

Bunlar bir yandan kendilerini yaşatan sanatlardan, iş bölümü tarafında, mahrum edilenlerdir, sonra da yaşları işçinin tabiî hayatını geçen insanlardır, ve nihayet tehlikeli makineler, maden işletmeleri, kimyevî mamulât fabrikaları vesaire ile sayısı artan sakat, malûl, hasta ve dul vesaire gibi endüstrinin kurbanlarıdır.

«Fıkaralık faal iş ordusunun malûller evi ve yedek endüstriyel ordunun ölmüş ağırlığıdır. Bu fıkaralık

[1] Marx S. 284

nisbi fazla halkı yapan sebepten ileri gelir, lüzumu da bu fazla halkın lüzumunun neticesidir. Fıkaralık, fazla halk gibi kapitalist istihsalin baka ve zenginliğin de inkişaf şartını teşkil eder.

«Böylece işçilerin adetlerini kapitalin ihtiyacına göre uydurmağı ve arzeden ekonomist ilim ve hikmetinin bütün münasebetsizlikleri anlaşılır. Bu işçi sayısız mütemadiyen ihtiyaçlarına uyduran kapitalist istihsal ve biriktirmenin kendi mekanizmasıdır. Bu uydurmanın ilk kelimesi nisbî bir fazla halk veya yedek endüstriyel ordu vücude getirmektir; son kelimesi ise, faal iş ordusu tabakalarının her gün artan sefaletidir, fıkaralığın ölmüş ağırlığıdır.

«İşin sosyal istihsal kuvvetinin tekâmüllerinin gitgide iş kuvvetinin sarfiyatını azaltan kanunu - istihsal aletlerinin çoğalan tesiri ve artan mikdarı sebebile - sosyal adamı az iş ile çok elde etmek vaziyetine sokan bu kanun kapitalist rejiminde - istihsal aletlerinin işçinin emrinde olmadığı ve belki işçinin istihsal aletlerinin emrinde bulunduğu o kapitalist rejiminde - tamamile bir aksi olan şu neticeye varıyor: istihsal aletleri çare ve kuvvetlere her ne kazanılırsa, o nisbette işsiz işçilerin sayısı artar ve binaenaleyh ücretcinin yaşama şartı yani iş kuvvetinin satılması okadar tehlikeye girer.

«Kapitalist rejiminde tek başına çalışan işçinin aleyhine olarak işin istihsal kuvvetini arttırmağa yarayan bütün metotların tekâmül ettiğini nisbî artık - değer istihsalinin tahlili gösterdi. Yine bu tahlilî istihsali arttıran her vasıtanın müstahsilin soyulması ve esir edilmesi için birer

vasıtaya tahavvül ettiğini de gösterdi. Ve bu vasıtalar, işçiyi bir parçanın adamı yapmakla ve kendisini makinenin bir basit teferruatı haline koymakla tahkir ediyor ve sakatlıyorlar; ve işçiden ruhunu alıp yerine ıstırabı koyuyorlar; ve fen işçiye karşı yabancı ve hasım bir kuvvet haline gelerek kendisini istihsalin fikrî kuvvetlerinden ayırıyorlar; ve gitgide işçinin çalışmağa mecbur olduğu şartları anormal bir hale getiriyorlar; ve işçiyi çalışırken nefrete lâyık ve âdi bir istibdada maruz kılıyorlar; ve işçi için çalışma müddetini, artık kendisine yaşamak için vakit bırakmayacak surette, uzatıyorlar; ve işçinin karısı ile çocuklarını kapital Allahı olan Djagghernaut ın arabasının tekerlekleri altına atıyorlar.

«On sekizinci asrın başlıca ekonomistlerinden olan Venedikli papas G. Ortes kapitalist istihsale karşı gelen tezat ve münaferette, sosyal zenginliği tanzim eden, tabiî ve umumî bir kanun görüyoruz.»

G. Ortes şöyle diyor.

[Uluslar mutluluğu için faidesiz sistemler düşünmekten ise sefaletlerinin sebebini aramağa uğraşacağım... Bir ulusta ekonomik iyilik ve fenalık her vakit müvazenet halindedir, bir takımlarındaki iyiliklerin bolluğu daima öbür takımlarda bu iyiliklerin kıtlığına müsavidir. Azlığın büyük zenginliği her vakit çokluğun ihtiyaçlarının mahrumiyetile beraber gider.

Yine bu papasa göre, bir ulusun zenginliği nüfusuna ve sefaletide zenginliğine muadildir. Bir takımın çalışması öbür takımın iş görmemesini mucip olur. Fakirler ile

iş görmeyenler zenginler ile çalışanların vücudu bakalarının lüzumlu meyvalarıdır.

«Ortes den on yıl sonra yüksek kilisenin bir protestan papası olan Tovvnsend fakirliği, zenginliğin lüzumlu bir şartı olarak, kabaca methediyordu.»

Tovvnsend şöyle diyordu:

[İşin kanunen mecburi olması fazla zahmeti, şiddeti ve gürültüyü mucip olacaktır, açlık ise sessiz ve devamlı bir tazyık hasıl etmekle beraber bir de endüstrinin ve çalışmanın tabiî amili olmak üzere de en kuvvetli gayreti vücude getirir]. Bunun için de açlığı işçi sınıfında devam ettirmelidir, ve Tovvnsend e göre ezcümle fakirlerde revaçta olan fazla nüfusu [1] prensipi bu gayeyi temin eder.

Yine Tovvnsend şöyle diyor:

[Her vakit fakirlerde bir dereceye kadar ihtiyatsızlık olduğu ve bunlardan cemiyetin en hakir ve en müstekreh işlerini görmek için her vakit kâfi miktar bulunduğu tabiatın bir kanunu olarak görünüyor. İnsan mutluluğunun esası bundan dolayı pek çok artmıştır, en nazik olanlar bu angaryalardan affedildiklerinden rahatsız edilmeden daha ince işlerlele uğraşabilirler.. Fakirlerin kanunları [2] Allah tabiatin dünyaya yerleştirdikleri bu sistemin ahenk ve güzelliğini, tenasüp ve nizamını bozmağa uğraşırlar.]

[1] Bundan maksat *Maltusun kanunu* denilen kanundur. Bu kanuna göre nufus gıda mıktarından daha fazla süratle çoğalmaktadır.

[2] Fakirlerin kanunlarının *Poor Laws* maksadı fakirler vergiyi *Poor Tax* ve emin evleri *Workhouse* ile fukaralığa çare bulunmamıştır. J. G.

«Venedikli katolik papasın sefaletin ekonomik mukadderatında hıristıyan merhametinin, bekârlığın, manastırların ve sairenin sebep ve hikmetini bulduğu yerde, İngiliz protestan papası bilâkis fıkaralara yapılan yardımların aleyhine bir vesile buluyordu.» [1]

Storch şöyle diyor :

[Sosyal zenginliğin ilerlemesi sosyetenin bu faideli sınıfını doğuruyor..., bu sınıf en can sıkıcı, en sefil ve en usandırıcı hizmetleri görüyor; ve bir kelime ile, bu sınıf hayatın nahoş ve tahkir edici her şeyini omuzlarına alıyor, ve böylece öteki sınıf fikrin zevklerini ve karakterin itibari haysiyetini temin ediyor.]

Ve nihayet Storch halk kümelerine zor ile sefalet ve hakareti kabul ettiren bu kapitalist medeniyetin barbarlığa karşı hangi faide ve menfaati teklif ettiğini kendine sorduktan sonra söylemeğe değer yalnız bir tane buluyor; emniyet! ve Destutt de Tarey de nihayet sadece şunu söyliyor:

[Fakir uluslar, işte halkın rahat ettiği yer; ve zengin uluslar, halkın ekseriya fakir olduğu yer.]

Şimdi de, kapitalin biriktirilmesinin neticelerini, hadiseler vastasile görelim. Burada, yukarda olduğu gibi, bütün misaller kapitalist biriktirmenin en mükemmel memleketi olan ve (tekrar edip hiç unutmamalıdır ki) bütün medeni ulusların kendisine doğru yeltendikleri, İngiltereden alınmıştır. Marx tarafından bir sürü malzemenin ancak pek azını zikredebildiğimize teessüf ederiz. «1862 de

[1] Marx, S. 284 - 286

kralın özel meclisi, resmi hekimi olan Dr. Simon un başkanlığı altında, İngiliz işçi sınıfının en fena gıda alan kısmının sefaleti hakkında bir anket yapılmasını emretti. Bu ankette kural olarak, her kategoriye göre en sıhhatlı ve nisbeten iyi vaziyette olan familyalardan seçilmesi kararlaştırıldı. Ve elde edilen genel netice şu oldu: anketin yapıldığı kentteki işçilerin yalnız bir sanatta azot istihlâki ve pek az olarak, kat'ı asgariyi geçiyordu; zaten bu asgariden sonra açlıktan gelen hastalıklar başlar. İki sınıfta, gerek azotlu yemekte ve gerek karbonlu yemekte açık vardı, ve bunların birinde açık pek fazla idi. Ziraat işçilerinde, ancak beşte birinden fazlası karbonlu yemeğin zarurî tayınını alıyordu, üçte birinden fazlası da azotlu yemeğin zarurî tayınını alıyordu. Hasılı, üç fontluk ve (Berkshire, Oxfordshire, Somerstshire) azotlu yemek hiç bir yerinde asgarîye yaklaşamamıştı. Ziraat işçileri arasında en fena yemek yiyenler İngiltereninkiler idi. İngiltere ise birleşmiş krallığın en zengin kısmıdır. Yemek azlığı, ziraat nufusu içinde en ziyade kadınlar ile çocuklarda görülmüştü.»

Dr. Simon [İşini görebilmesi için insanın yemek yemesi gerektir.] diyor.

"Daha büyük bir sefalet kent işçilerinin bazı kısımlarında tahribat yapmakta idi.„

Bunlar için Dr. Simon [O kadar fena gıda alıyorlar ki bunun sıhhat için yıkıcı ve gaddar mahrumiyet vak'aları tabiatile fazla olsa gerektir.] diyor.

Genel raporunda Dr. Simon şöyle diyor :

[Fakir hastalarla hastanelerdeki hastaları tedavi etmeye

alışmış olan her kimse yemeksizliğin sebep olduğu veya azdırdığı hastalık vekalarının pek çok olduğuna şahadet edebilir. Sağlık bakımından diğer kat'î hallerde buraya gelip eğlenebilir. Yemeğin azaltılmasına zarurî bir surette dayanıldığı ve genel olarak, önceden her türlü ve bir çok mahrumiyetlere razı olunduktan sonra, mecburî perhizin kabul edildiği unutulmamalır. Yemek azlığının hıfzıssıha terazisine tesir etmesinden bir hayli zaman önce, fiziyolojistik -açlıktan hasıl olan ölüm ile hayat arasında sallanan- azot ve karbon dozlarını hesap etmeye başlamasından bir hayli zaman önce zaten aile yuvasından her türlü maddî konfur kalkmış bulunuyor. Yiyecekten ziyade elbise ve ateş azaltılmış bulunacaktır; havanın şiddetine karşı kâfi mıktar korunulamıyacaktır; bir dereceye kadar hastalıklara sebep olan veya bunları azdıran mesken daraltılacaktır; güç hal ile bir eşya veya ev avadanlığından bir parçaya rast gelinecektir. Hattâ temizlik bile pek pahalılaşmış veya zorlaşmıştır. Eğer nefse saygıdan dolayı, temizliğin devamı için yine bazı gayretler edilse bile bunların her biri açlığın şiddetlenmesini temsil eder. Kiraların en aşağı olduğu yerde, sağlık polisinin hiç iş görmedikleri mahallelerde, kokmuş lâğımların en çok gelip gitmenin en az, sokak ortasındakî pisliklerin en çok, suyun en az veya suyun en fenası bulunduğu, ve eğer bir kentde ise, en az hava ve en az ışığı olan yerde oturulacaktır. İşte fıkaralığın -eğer bu fıkaralığa yemeksizlik girmiş ise- çaresiz maruz olduğu tehlikeler bunlardır. Eğer bu fenalıkların hepsi hayat üzerine

korkunç bir ağırlıkla basarsa, kendi başına yalnız yemeksizlik zaten müthiş bir şeydir. Bunlar ezcümle bahis mevzuu olan fıkaralığın tenbellikten gelen hak edilen fıkaralık olmadığı hatırlanırsa, boğucu düşüncelerdir. Bu çalışan kimselerin fıkaralığıdır. Kenetteki işçilere gelince naçiz yemeklerini elde ettikleri iş çok defa haddinden fazla uzatılmıştır. Ve bununla beraber, pek nisbi bir mânada bile bu işin yaşamalarına imkân verdiği söylenemez. Onları iş mümkün merte bu uzun ve karışık yollardan fıkaralığa doğru sürükler.]

«İstihsal vasıtalarının temerküzü ne kadar çoğalır ise o kadarda işçilerin dar bir yerde toplanmalarının arttığını her bitaraf müşahit görür; ve netice olarak da kapitalist biriktirme ne kadar çabuk olursa okadar işçilerin mesken şartları sefilleşir. Kentlerin «güzelleştirilmeleri» ile beraber giden zenginliğin çoğalmasını herkes görür: fena kurulmuş mahallelerin yıkılması, bankalar için saraylar yapılması, antrepolar, vesaire, ticari gelip gitme ve lüks arabalar için yolların genişletilmesi, kenet içinde demir yollarının getirilmesi, vesairenin neticesi hep fıkaraların en gayri sıhhî ve en kalabalık köşe ve bucaklara doğru konmasıdır [1].»

Dr. Simon bir genel görüşünde şöyle diyor:

[Her ne kadar resmî görüşüm münhasıran fizik ise de yine en sade bir insaniyet fenalığın öteki tarafına göz yummaya razı olmayor.

Artık odereceye varıldıktan sonra her türlü inceliğin

[1] Marx, S. 289-290

o kadar inkârı, vücudün ve cismani vazifelerin bukadar kirli ve karma karışık olması, çıplaklıkların bu derece açığa vurulması tabiatile insanlıktan ziyade hayvanlığın alanında bulunduğunu gösterir. Bu tesirlerin altında bulunulması devam ettikçe daha ziyade derinleşen bir sukuttur. Bu bahtsız muhitte doğan çocuklar için bu hal bir alçaklık vaftizidir. (*Baptism into infamy*) bu gibi şartlar içinde bulunan kimselerin, cevheri maddî ve manevî temizlik olan, bu medeniyet havasına kavuşmalarını ümit etmek en boş bir hayal ile oyalanmaktır.]

«Proletaryanın *göçebe* leri köylerden düşürülür, fakat bunların yaptıkları işler çok defa endüstriyeldir. Bunlar lüzumuna göre, bazan bir noktaya ve bazan da başka bir noktaya atılan, kapitalin hafif piyadeleridir. Göçebe işçiler muhtelif yapı, bataklık kurutma, tuğla ve kiremit ocakları, kireç fırınları, demir yolu vesaire gibi işlerde kullanılır. Bulaşık hastalıkların bu müteharrik kafileleri çadırlarını kurdukları yerleri etrafına çiçek hastalığı, tifoyit sıtma, kolera vesaireyi getirirler. Mühim bir kapital avansı istiyen işlerde, meselâ demiryolları yapılmasında vesairede genel olarak müteahhit ordusuna gelişi güzel kurulmuş yerlerde, hiçbir sıhhî tedbir alınmadan, mahalli hükûmetin kontrolü dışında tahtadan barakalar vesaire tedarik eder, fakat müteahhit efendi için bunlar büyük kârlar kaynağıdır, çünki o işçilerini böylece endüstri askerleri ve kiracı olmak itibarile iki türlü çalar. Barakanın bir, iki veya üç gözü olduğuna göre içinde oturan haftada bir, iki veya üç şilin vermiye mecburdur.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ KÜTÜPHANESİ

«1864 eylûlünde iç bakanlığına Sevenoaks mahallesinin sıhhî polis komitesi tarafından şu hadiselerin haber verildiğini Dr. Simon söylüyor: Bu mahallede bir yıl önceye kadar çiçek hastalığı hiç yoktu. Bu tarihten önce Lewishamdan Tunbridge'e kadar bir demiryolunun yapılmasına başlanıldı. En mühim işlerin etrafında yapılmasından dolayı Tunbridge kentinde bütün demiryolunun büyük deposu kuruldu. Kentin boş evciklerine bütün işçileri yerleştirmenin imkânsızlığı karşısında müteahhit demiryolunun hava almıyan ve lâğımları bulunmıyan barakalar yaptırdı; bundan başa tabiatile bu barakalar hınca hınç dolacaktı, çünkü her kiracı kendisile beraber, her ne kadar kalabalık da olsa, ve hatta barakalar iki odalık da olsa, bütün ailesini de burada iskân eyliyecekti. Doktorun raporunda, bu zavallı insanların biriken kirli suların ve pencerelerinin dibinde bulunan abdestanelerin çıkardıkları fena kokulara mani olmak için kapı ve pencerelerini sımsıkı kapalı tutmıya ve böylece gece boğulmanın bütün acılarını çekmiye mecbur olduklarını anlatıyor. Bir anket yapmıya memur edilen bir hekim bu sözümyabana meskenlerin halini şiddetli tabirlerle tavsif ederek eğer hemen tedbirler alınmazsa pek fecî neticelerin vukuundan korkulmasını söyledi. Her ne kadar vaziyetleri korkunç olarak tasvir edilen barakalarda birkaç çiçek hastalığı vak'ası olmuş ve bulaşık hastalıklara tutulan kimseler için bir ev hazırlıyacağına dair söz vermiş ise de müteahhit bir türlü sözünü tutmamıştır. Bir aydanberi mahellenin hastanesi hastalarla doludur. Yalnız bir ailede beş çocuk çiçek ve

sıtmadan ölmüştür, 1 nisandan 1 eylûle kadar çiçek hastalığından on ölüm vak'ası olmuştur ki bunun dördü sirayet yuvası olan barakalarda idi. Kendilerinde hastalık çıkan aileler fenalığı saklamak için ellerinden gelen herşeyi yaptıklarından hastalık vak'alarının tam bir sayısını vermenin imkânı yoktur.» [1]

Şimdi de işçi sınıfının en iyi para alan kısmında krizlerin neticelerini görelim. İşte 1867 nin ikinci kânunuda bir endüstriyel kriz dolayısile müteessir olan başlıca yerleri gezen *Morning Star* gazetesin muhabirinin anlattıkları şunlardır:

[Londranın sağ taraflarında ailelerile beraber sefaletin en son derecesine düşmüş olan on beşbinden fazla işçi var. Bunların içinde elit işçilerinden olan üç binden fazla makinist bulunmaktadır...

Aç kalmış bir kalabalığın kuşattığı Poplor un iş evinin *Workhouse* kapısına kadar varabilmek için pek çok zorluk çektim. Ekmek vesikaları bekliyorlardı, fakat dağıtma saati henüz gelmemişti. Karların yığıldığı bir avluda, bir kaç kişi, bir saçağın altına sığınarak yolu Makademize [2] etmek için taş kırmağa uğraşıyorlardı: bunlardan her biri 5 boisseau kırmağa mecburdu (bir boisseau takribnn 36 desimetre mikâbına tekabül eder.) [3] ve gündeliği

[1] Marx, S. 293

[2] Macadamiser - Makadam usulü üzere yani ufak taşlar yığınlarile şosa tesviye etmek (Şemsettin Sami - Fransızcadan Türkçeye lûgat.)

[3] Boisseau - Oniki buçuk litreden ibaret ölçek, kile kutusu. (Şemseddin Sami - Fransızcadan Türkçeye lûgat)

için 3 pens (30 santim) ve bir ekmek vesikası alıyordu. Avlunun başka bir tarafında yıkık bir kulübe görünüyordu Bu kulübenin kapısını açtığımız vakit ısınmak için birbirine omuz omuza sıkışmış adamlar ile dolu olduğunu gördüm. Bu adamlar asgarî bir yemek ile mümkün olduğu kadar çok vakit çalışmayı bir izzeti nefis meselesi yaparak gemi kabloları tiftikleyorlardı. Yalnız bu *Workhouse* iş evi, bir çoğu, altı yedi ay önce, bu ülkede elde edilebilen en yükek ücretleri kazanmış olan, yedibin kişiye yemek dağıtıyordu.

Bütün biriktirdiklerini yedikten sonra daha da rehine konabilecek bir şeyleri bulundukça mahallenin yardımından çekinen bir sürü adam bulunmasaydı bu yardım görenlerin sayısı iki misli olabilirdi.

Workhouse iş evinden çıktıktan sonra yirmi yedi haftadanberi işsiz bulunan bir metalurji işçisinin evine girdim. Kendisini arka tarafta bir odada bütün ailesile beraber oturmuş olduğu halde buldum. Henüz oda tamamile eşyasız değildi ve ateş vardı. Çocukların çıplak ayaklarının donmaması için bu ateşe ihtiyaç vardı, çünkü soğuk müthişti. Ateşin önünde bir tabak içinde, iş evinden aldıkları ekmeğe mukabil kadın ile çocukların bükmeğe mecbur oldukları, bir mıktar kıtık vardı. Erkek biraz önce tasvir edilen avluların birinde günde bir vesika ekmeği ile üç pens için çalışıyordu. Bize acı bir gülümseme ile söylediği gibi, büyük bir iştahası olduğundan öğle yemeği için gelmiş bulunuyordu ve yemeği de sızdırılmış domuz yağlı birkaç dilim ekmekle bir fincan sütsüz çaydan ibaretti.

İLİSTAV

[İkinci vurduğumuz kapı orta yaşlı bir kadın tarafından açıldı, bu kadın bizi bir kelime söylemeden, sönmek üzere olan bir ateşe gözlerini dikmiş, sessiz oturan bütün bir ailenin bulunduğu arka taraftaki küçük bir odaya götürdü. Bu insanlar ile küçük odaları, hiç bir vakit öyle bir sahneyi tekrar görmesini istemediğim, yüzüstü bırakılmış ve ümitsiz bir manzara hasıl ediyorlardı. Anne çocukları göstererek: «Efendi, yirmi yedi haftadanberi hiç bir para kazanmadılar, ve bütün para, baba ile benim iyi zamanlar için bir yana koyduğumuz ve böylece istikbalin emniyetini temin ettiğimizi zaneylediğimiz, bütün para gitti bakınız» diye adeta vahşi bir sesle bağırdı ve ayni zamanda da, yatırılmış ve çekilmiş bütün paraların muntazaman yazılı olduğu, bir banka cüzdanı gösterdi. Böylece bu cüzdanda küçük biriktirmelerin nasıl beş şilinlik küçük bir dépo ile başladığı ve yavaş yavaş yirmi sterlin lirasına kadar (beş yüz frank) çıktığını ve sonra derece derece sterlin lirasından şiline ve şilinden pense, taki son çekilen paradan sonra cüzdanın değersiz bir kâğıt haline gelinmesine, kadar eridiği görülüyordu. Bu aile *Workhouse* in hergün bir etsiz (maigre) yemeğini alıyordu.

[Bir başka evde açlıktan hastalanıp bir şilteye elbiselerile uzanmış, ve bütün yatak takımı emniyet sandığına rehin edilmiş olduğundan, bir halı parçasile ancak örtülmüş bir kadın buldum. Asıl kendisini tedavi eden bahtsız çocuklarının anne bakımına ihtiyaçları olduğu hallerinden görülüyordu. Bu kadın sanki daha iyi bir istik-

balın bütün ümitlerini kaybetmiş gibi sefaletli mazisinin tarihini hıçkırarak anlattı.. Çağırılmış olduğum başka bir evde bir genç kadın ile iki güzel çocuk buldum. Bunların bana gösterebildikleri emniyet sandığının bir paket ilmühaberlerile tamamile boş bir odadan ibaretti.]

«İngiliz kapitalistleri arasında - iş hürriyetin ne Trade Unionlar (sendika), ne de fabrikalar hakındaki kanunlarla rahatsız edilmediği için - Balçikayı işçinin cenneti olarak tasvir etmek moda haline girmiştir. Belçikanın hapisaneleri ve hayır kurumları genel direktörü Mösyö Ducpêtioux *Budget économique des classes ouvriéres en Belgique* (Bruxelle, 1885) adlı kitabında bizi bu mevzu hakkında aydınlatıyor. Bu kitapta normal bir Belçikalı işçi ailesi rejimi ile asker, devlet denizcisi ve mahpus rejimleri arasında bir mukayese buluyoruz. İşçi ailenin bütün varidat kaynakları, kat'iyetle hesap edilmiş olarak, yılda 1068 franga çıkıyor. İşte ailenin yıllık bütçesi:

Baba,	günde	1,50	den	300	gün	468	Frank
Ana,	»	0,89	»	300	»	967	»
Oğul,	»	0,56	»	300	»	198	»
Kız,	»	0,55	»	300	»	165	»
				Yıllık yekûn:		1068	Frank

«Ailenin yıllık masrafı ve açığı, işçinin ya denizcinin, ya askerin veya mahpusun gıdasını aldığını farzedersek, aşağıdaki rakamları bulacaktır:

	Masraf	Açık
Birinci şık (denizci)	1828 Frank	760 Frank

İkinci şık	(asker)	1473	»	405 »
Üçüncü şık	(mahpus)	1112	»	44 » [1]»

«İngilterede 1853 de sürgün ve ağır işlere mahkûm olanların gıdaları hakkında resmî bir anket yapıldı. İngiliz mahpuslarile iş evlerinin *Workhouse* fıkaralarının tayinleri hakkında yapılan bir mukayese birincilerin bu iki işci sınıfının her birinden daha iyi gıda aldıklarını isbat etti, ve bir ağır işler mahkûmundan istenilen işin mecmuu vasat olarak bir ziraat işçisinin yaptığı işin ancak yarısıdır.» [2]

«Halkın genel sağlığı hakkında 1865 de bir bulaşık hastalık zamanında köylülere yapılan bir ziyaretten bahseden bir rapor ezcümle şu hadiseyi zikrediyor» [3]:

[Aynı odada babası, anası, gayri meşrû oğlu, iki delikanlı kardeşi ve herbirinin birer piç çocuğu olan iki kızkardeşi ile beraber - ki ceman on kişi - sıtmadan hasta bir genç kadın yatıyordu.]

İngilterede köylülerin maruz kaldığı fecî vaziyetin mufassal izahını yapmıya bu kısaltılmış kitabın mütevazî hacmi müsaade etmiyor. İngilterede ziraat işçileri arasında kapitalin biriktirilmesinin ortaya koyduğu pek özel bir felâketten bahsederek bu bölümü bitireceğiz.

Yılın bazı mevsimlerinde ziraatin istediği müstesna ve müstacel işlerin yapılacağı zaman bile - kapitalin bütün ihtiyaçlarına kâfi gelmediği halde - ziraat işçilerinin faz-

[1] Marx, S. 295 - 296
[2] Marx, S. 299
[3] Marx, S. 302

lalığı ücretlerin indirilmesile neticeleniyor. Bundan da şu hal hasıl oluyor: Muvakkat işler için kapital tarafından tutulan bir çok kadın ve çocuk işler bitirildikten sonra köylerin fazla işçi nüfusunu arttırmağa gidiyorlar. Bu hadise İngilterede seyyar çeteler sistemini doğurmuştur.

«Bir çete on, kırk veya elli kişiden mürekkeptir: Kadınlar, her iki cinsten delikanlılar (ekseriya oğlanlar on üç yaşına doğru çeteyi bırakıyorlar), ve her iki cinsten, altıdan on üç yaşına kadar, çocuklar. Çetenin başı ekseriyetle fena bir mahlûk, zanpara, sarhoş, fakat müteşebbis ve becerikli bir âdi köy işçisidir. Çeteyi o toplar, çete onun emrinde çalışır, yoksa çiftçinin değil. Bu çete başı çok defa işi götürü alır, vasat olarak âdi bir işçininkini geçmiyen kârı hemen kâmilen, mümkün olduğu kadar az vakitte, çetesinden en çok iş almasına mütevakkiftir. Kadınların ancak erkeklerin diktatörce otoriteleri altında iyi çalıştıklarını çiftçiler tecrübe ile bilirler. Fakat, öbür yandan, kadınlarla çocuklar bir kere işe koyuldular mı - Fourier'nin zaten gözünden kaçmadığı gibi - hakikî bir gayretle çalışırlar; büyük erkek işçi ise daha kurnaz olduğundan elinden geldiği kadar kendini korur. *Gangmaster* bir çiftlikten öbürüne gider ve çetesini yılda altı ilâ sekiz ay uğraştırır. Bundan dolayı için işçi ailesi için bu çetebaşı çocukları rastgele, kullanan tek başına çiftçiden daha emin ve daha faydalı bir müşteridir. Bu vaziyet çetebaşının köylere nüfuzunu o kadar yerleştirir ki, birçok yerlerde, onun tavassutu olmadan çocuk bulunamaz.

«Bu sistemin fenalıkları çocuklarla genç kızlara reva

görülen fazla iş, bunların beş, altı ve bazan yedi mil (sekiz ilâ on bir kilometre) uzaklığındaki çiftliklere gidip gelmek için yaptıpları uzun yürüyüşler ve nihayet *Gang*ın maneuiyatı bozmasıdır. Her ne kadar çete başının uzun bir sopası var ise de onu pek nadir kullanır, ve kendi tarafından fena bir muamele ancak bir istisna teşkil eder. Çetebaşı demokratik bir imparator veya Alman hurafesinin (fareleri yürüten) idir. Tebaası arasında meşhur olmak ihtiyacındadır ve bunları bir şen ve çapkın hayatın cazibelerile kendine bağlar. İntizamsız serbestlik, eğlenceli lâübalilik, istihfaf olunmuş çapkınlık *Gang* ın mümeyyiz vasıflarıdır. Çok defa bir meyhanede barışılır, ondan sonra çetebaşı sallanarak iki kuvvetli dadikoducu kadına sağ ve soldan dayanarak, kafilenin başına geçer ve arkasından gürültülü çocuklar ve kızlar edepsizce şarkılar söyliyerek kendisini takip ederler. On üç ve on dört yaşındaki kızların aynı yaştaki oğlanlardan gebe kaldıklarını görmek nadir değildir. *Gang* ın avenesini veren köyler Sadomlere ve Gomorelere dönerler, ve İngiliz krallığının sair yerlerindeki doğumun yarısından ziyade gayrimeşru doğumlar gösterirler.

«Çeteye, klâsik şeklinde tarif edildiği üzere, umumî, müşterek ve seyyar çete (*public, common, tramping Gang*) denir. Birde hususî çeteler (*private gangs*) vardır. Bunlar umumî çete gibi kurulmuşlardır, Fakat daha az kalabalık tırlar, ve *gangmaster* in emrinde olmayıp, çiftçinin başka türlü nasıl kullanacağını bilmediği, eski çiftlik uşağının emri altında çalışırlar. Burada artık eğlenceli şen ve çap-

kın hayatı yoktur, fakat toplanan ifadelere göre, çocuklar daha az para alıp daha fena muamele görmektedirler.

«Bu son yıllarda gitgide genişliyen bu sistem herhalde yalnız çete başının güzel keyfi için mevcut değildir. Büyük çiftçiler ile mülk sahiplerini zengin ettiği için vardır. Küçük çiftçiler çete kullanmazlar, çeteler fakir topraklar üzerinde de kullanılmazlar. Bir mülk sahibi, gelirinin azalmasının mucip olabileceği zecri tedbirlerden korkarak, anket komisyonu önünde, bu mesele hakkındaki bütün gürültünün bu sisteme verilen addan ileri geldiğini kızarak söylemiştir: *Bande* çete ismini köy gençliğinin endüstriyel - ziraî koperativ cemiyeti diye değiştirmek kâfi gelecektir ve buna kimse söyleyecek birşey bulamıyacaktır, demiştir.»

Bir eski *gangmaster* şöyle demiştir:

[Her işten daha ucuz olduğu içindir ki çeteler ile çalışılmaktadır.]

Bir çiftcide:

[Çeteler sistemi çiftçiler için en ucuz ve fakat çocuklar için de şüphesiz en muzir olanıdır.] demiştir.

«Çiftçinin adamlarını normal seviyenin altında tutabilmesi ve her vakit eli altında iş için fevkalâde personel bulundurması, ve büyük erkek işçilerin lüzumsuzluğu ve mümkün olduğu kadar az masrafla mümkün olduğu kadar çok iş elde edebilmesi için bundan daha kurnazca bir metodun bulunmadığı muhakkaktır. Ziraat işçilerinin bulunmadığı ve kentlere doğru göçtükleri, ve öbür yandan sürekli bir surette kırlarda kendilerini uğraştıracak işin bulunmıyacağı bahanesile çeteler sisteminin lüzumlu olduğu iddia edilmiştir.» [1]

---

[1] Marx S 306 - 307

ONUNCU BÖLÜM

İLK BİRİKTİRME

İşte dramımızın sonuna gelmiş bulunuyoruz.

Bir gün pazarda işçiye rast geldik, oraya iş kuvvetini satmağa gelmişti, ve paralı adam ile müsavi olarak mukavele akdettiğini gördük. O vakit tırmanacağı calvairenin [1] ne kadar sert olacağını henüz bilmiyordu, henüz tortusuna kadar boşaltacağı acı müsibeti dudaklarına yaklaştırmamıştı. Henüz kapitalistliğe çıkamıyan paralı adam o vakit ancak bütün parasını bağladığı işin muvaffak olacağında şüphesi olan, küçük bir servetin mütevazi ve utangaç bir sahibiydi. Şimdi de sahnenin nasıl değiştiğini görelim.

İşçi ilk fazla iş ile kapital doğurduktan sonra, pek çok uzatılmış bir günün hududundan aşırı işi ile ezilmişti. Yaşaması için lâzım gelen iş müddeti nisbî artık - deger ile kısaltıldı, ve kapitalı her gün daha zengince beslemeğe tahsis edilen fazla işin müddeti uzatıldı. Basit kooperasyonda (elbirliği) işçiyi, bir kışla disiplinine bağlı, e iş kuvvetlerini bütün bir zincirleme seline kapılmış

olarak, ve her gün daha ziyade artan kapitalı daha çok beslemek için daha fazla yorulurken gördük. Manüfaktürde, işçiyi, iş bölümile, son derece sakat, hakir ve halsiz olarak gördük. İşçinin büyük endüstride makinelerinkabul edilmesile, kendisinde hasıl olan ve söz ile ifade edilemiyen, maddî ve manevî ıztıraplara katlandığını gördük.

İşçiyi, zanatkârlık hassasının son parçasından mahrum edilmiş; makinenin kölesi haline girmeğe mecbur olmuş bir canlı uzviyetin üyesi iken bir mekanizmanın adî bir teferruatı haline girmiş; her lâhza etlerinin bir parçasını koparmakla veya müthiş çark dişlerinde tamamile ezmekle tehdit eden makinenin baş döndürücü bir surette çoğaltılmış işi tarafından işkenceye konulmş; ve dahada fazla olarak, karısile çocuklarının kapitalin köleleri haline getirilmiş olduğu halde gördük. Bu müddet içinde birdenbire zenginleşen kapitalist işçiye, ayni fiat derecesini muhafaza ettiğini veyahut hatta yükselttiğini gösterir bir hal alarak, keyfince azaltabileceği bir ücret veriyor. Velhasıl işçinin kapitalin biriktirilmesile muvakkaten kullanılmaz bir hale gelerek faal endüstriyel ordudan yedek orduya geçtiğini ve sonra da ebediyen fakir ve sefalet cehennemine düştüğünü gördük. Kurbanlık tamam oldu!

Fakat acaba bu nasıl olabildi?

(1) Calvaire - Nasrani itikada göre İsanın asıldığı kast olunduğu tepe. Golgüte tepesi. üzerine haç dikili tepe Nasrani itikada göre İsanın o tepede çektiği azap ve ıstırap (Şemseddin Sami - Fransızcadan Türkçeye lûgat)

Pek sade bir surette, İşçinin kendi iş kuvvetine malik bulunduğu doğrudur. Bu iş kuvvetile her gün işci kendisile ailesi için lâzımgelen şeyden pek fazlasını istihsal edebilecekti. Fakat bunun için lâzım gelen öbür unsurlar, yani iş aletleri ile ilk maddeler, kendisinde yoktu. Şu halde paradan mahrum olan işçi hayatını kazanmak için biricik malını, iş kuvvetini, ondan istifade etmesini bilen paralı adama satmağa mecbur oldu. Kapitalist istihsal sisteminin esasları olan şahsî mülkiyet ve gündelikçilik bu kadar ıstırabın ilk sebebi olmuşlardı.

Fakat bu bir haksızlıktır! Bu bir cürümdür!

Şahsı mülkiyet hakkını acaba insana kim verdi? Ve paralı adam bu kadar haksızlık kaynağı olan «eskiden biriktitilen» nin [1] nasıl maliki oluvermişti?

Kapitalin Allahının mabedinden müthiş bir ses çıkıyor ve bağırıyor : Bütün bunlar doğuruyor, çünkü bütün bunlar ebedî kanunların kitabında yazılıdır. Eski zamanda, insanların yer yüzünde hür ve müsavi olarak gezdikleri, pek uzak bir devir olmuştu. Bu insanların arasında küçük bir kısım çalışkan, kanaatli ve idareli ve bütün ötekilerde tenbel, müsrif ve zevk düşkünü idiler. Fazilet birincileri zengin ve sefahat de ikincileri sefil etti. Azlığı teşkil edenler (kendileri, çocuk ve torunları) namusluca biriktirilen paralardan istifade etmek hakkına malik oldular, çokluğu teşkil edenler ise sefaletlerinden dolayı zenginlere satılmağa mecbur ve bunlara (kendileri

(1) Previous accumulation Adam Smith. İ. G.

çocuk ve torunları) ebediyyen hizmet etmeğe mahkûm oldular.

İşte burjuva nizamının bazı dostları vaziyeti böyle anlatıyorlar. «İşte meselâ, eskiden pek nükteli olan Fransızlara mülkiyeti debdebe ile müdafaa etmek için için M. Thiers'in hâlâ usanç verecek surette tekrarlâdığı tatsız çocukluğu.» [1]

Hakikaten eğer ilk biriktirmenin başlangıcı böyle olsaydı, bundan çıkan nazariyenin de ilk günah (péché original) ve mukadderat (prédestination) nazariyeleri kadar doğru olması icap ederdi.

Baba tenbel ve kendi zevk ve sefasında idi, oğu sefalete mahkûm olacaktır. Bu bir zenginin oğludur, onun kaderi mutlu, nüfuzlu, kuvvetli, okumuş vesaire olmaktır. Öteki bir fakirin oğludur. Onun kaderi bahtsız, zayıf, cahil, aptal ve saire olmaktır. Böyle bir kunana dayanarak kurulan bir sosyete - kanunlarında bunlara benzer adalet misalleri bulunan hıristiyanlıktan başlıyarak - o kadar dinler ve Allahlar ve daha az barbar ve daha az iki yüzlü olan bir çok başka sosyetelerin bittiği gibi muhakkak ve tabiatile bitmelidir.

Eğer burjuazinin bu küstahlığında kalmasına müsaademiz olsa idi, burada durabilirdik. Fakat biraz sonra son perdesinde hazır bulunarak göreceğimiz gibi, dıramımızın kendine lâyik bir sonu vardır.

Tarihi açalım, burjuvalar tarafından ve burjuvalar için yazılmış olan bu tarih; orada ilk biriktirmenin başlangıcını arayalım ve işte orada bulacağımız budur.

[1] Marx, S. 314

En eski zamanlarda, tabiatin en iyi kurulmuş ve en müsait yerlerine göçebe halkının gurupları yerleşmişlerdir. Kentler kurmuşlar, toprağı ekmeğe başlamışlar, refah ve mutlulukları için lüzumlu olabilen muhtelif işlere koyulmuşlardır. Fakat tekâmülleri devrinde bu guruplar birbirlerine rast gelip çarpışmışlardır ve bunları savaşlar, katiller, yangınlar, kanlı kavgalar, çapul ve yağmalar takip etmiştir. Yenilenlerin malik olduğu her şey, hattâ köleliğe mahkûm edilen bütün sağ kalanların şahısları bile yenenlerin mülkü oldu.

İşte antikite devrinde ilk biriktirmenin başlangıcı böyledir. Gelelim orta çağa.

Tarihin bu ikinci devrinde yalnız bir sürü hücum ve akıcınlar buluruz: Başka ulusların elinde bulunan en zenğin ülkelere cihangir ulusların akın etmesi ve her gün ayni kıtal, yağma, yangın vesaire nakaratı. Yenilenlerin malik olduğu her şey -bunun farklarile ki sağ kalanlar, antikitede olduğu gibi, köleliğe mahkûm edilmediler ve serf sıfatile kendisine bağlı oldukları toprakla berber, senyorların [1] mülkü oldular. Orta çağda bile burjuva doktrininin ilk biriktirme kaynağı olarak metettiği o iş gayretinin, o perhiz ve ihtiyatın, o tasarruf ve idarenin hiç bir izini bulmayoruz. Ve bugünkü servet sahibi olanlarımızın asıllarını çıkarmakla iftihar ettikleri devrin orta çağ olduğunu kaydetmeliyiz.

[1] Seigeur vaktile timar sahibi, senyör, derebeyi, bugün servet ve haysiyetçe bir yerin en ileri geleni. (Şemsettin Sâmi - Fransızcadan Türkçeye lügat).

TUSTAV

Fakat, bitirmek için bu asrın devrine (époque moderne) gelelim.

Burjuva ihtilâli derebeyliği yıktı, ve servaji gündelikçiliğe çevirdi. Fakat aynı zamanda bu inkılâp işçiden servaji rejiminin temin ettiği naciz yaşama vasıtalarını kaldırdı. Her ne kadar efendisi için vaktinin en çok zamanında çalışmağa mecbur olan serf yine bir parça toprak ile vasıtalara ve ekmek için gereken vakte malikti. Burjuvazi bütün bunları yıktı ve serften - gördüğümüz gibi, ilk rast gelinen kapitalist tarafından kendini çaldırmaktan veya açlıktan ölmekten başka çaresi olmıyan - bir *hür* işçi yaptı.

Şimdi teferruata girelim. Bir ulusun tarihini açalım, ve çiftçilerin nasıl istimlâk edildiğini, ve asrî endüstrilere iş kuvvetlerini vermeğe mehkûm edilen bu işçi kümelerinin nasıl teşekkül ettiğini görelim. Adetimiz veçhile misallerimizi İngiltereden alacağız. Çünkü İngiltere incelediğimiz hastalığın en ilerilemiş bir halde olduğu bir ülke olup bize en mükemmel müşahede alanını verebilmektedir.

«İngilterede on dördüncü asrın sonuna doğru servaj filen kalkmıştı, halkın büyük çokluğu o vakit ve hele on beşinci asırda daha ziyade - mülkiyet haklarının mümkün mertebe saklandığı derebeylik tabiri her ne olursa olsun hür köylülerden ve toprak sahiplerinden teşekkül ediyordu. Derebeylik büyük çiftliklerinde, kendisi de bir serf olan, eski *bailif* yerine hür çiftçi getirilmişti. Ziraatin ücretcileri kısmen boş vakitlerini büyük çiftlik sahiplerin-

de çalışmakla geçiren küçük mal sahibi çiftçilerden ve kısmen de sayısı az olan hakikî bir gündelikçi sınıfından teşekkül ediyordu. Fakat bu sonuncular bile aynı zamanda, bir dereceye kadar, hür çiftçilerdi, çünkü ücretlerinden başka, en az dört (acre) li [1] bir toprağın intifaına ve bir evciğe *Cottage* maliktiler. Bundaa başka, komünal toprakların intifaını, asıl köylüler ile taksim ederlerdi. Bu komünal topraklarda hayvanlarını otlamağa gönderdikleri gibi bu yerlerden onlara odun, kereste, maden kömürü vesaire temin ederdi.

«Kapitalist istihsal tarzınının esaslarını halk eden ihtilâlin başlangıcı onbeşinci asrın sonuncu üçte birinde ve on altıncı asrın birinci üçte birinde oynandı. Derebeylik sinyorlarının maiyetlerinin salıverilmesi pazara ateşsiz ve yurtsuz bir sürü proleter attı; bu sürü komünal mülklerin gaspile ve derebeylik rejiminde sinyor kadar hukuka malik oldukları yerlerden koğulmaları ile arttı. İngilterede bu koğulmaların anî ve özel sebepleri Flanderde bez manüfaktürlerinin inkişafile bunun neticesi olarak da yün fiatının yükselmesidir. Ekilebilen toprakların koyun merası haline getirilmesi, işte o vakitki parola bu idi.

Harrison küçük çiftçilerin istimlâkinden dolayı ülkenin harabiyetini [bizim büyük gâsıplarmızın umurlarındamıl] Diyerek tasvir ediyor. Ciftçilerin oturdukları yerlerde

[1] Acre - Eskiden Fransada elli iki (are)e muadil toprak ölçüsü idi bugün İngilterede kırk (are) dir.

Are - işarî murabba. Yüz metre murabbaı. Yeni Evlik.

(Şemseddin Sami - Fransızcadan Türkçeye lûgat)

işçilerin evcikleri (cottage) yıkıldılar veya oldukları gibi bırakıldılar.» [1] Harrison şöyle yazıyor:

[Her sinyoryal malikânenin eski müfredat defterlerine baş vurmak istenirse küçük çiftçilerin pek çok evlerinin ortadan kalktığı, arazinin eskiye göre daha az nüfus beslediği, o vakitten sonra kurulan bir kaç tanesinin ilerlediği halde bir çok kentin düştüğü görülecektir...

Artık yalnız sinyorların konakları bulunduğu ve koyunlara mahsus parkların yapılması için yıkılan kentlerin ve köylerin uzun bir listesini yapabilirim.]

«Onaltıncı asırda Reforme [2] ve bunun akibeti olarak kilise emlâkikinin müthiş bir surette çalınmasile halk kümelerinin şiddetle istimlâkine yeni ve dehşetli bir hız verildi. O devirde katolik kilisesi, derebeylik şeklile, İngiltere toprağının büyük bir kısmının sahibiydi. Manastırların vesair yerlerin kapatılması eski malikânelerde oturanları proletaryaya attı.

Kilisenin emlâki, ekseriyetle, açgözlü gözdelere verildi veya kentlilerle spekülâtör çiftçilere yok bahasına satıldı. Bunlar da bu yerlerin eski varisi mültezimlerini hep birden kovmıya başladılar. Kilise âşarı üzerinde fakir koylülerin, kanunen kabul edilen mülkiyet hakları, sebepsiz musadere edildi. Elisabethin kıraliçeliğinin kırk sekizinci yılında, fıkaralar vergisini koymakla resmen fakrü safaleti tanımıya mecbur oldular.»

---

[1] Marx, S 316-317

[2] Réforme - Hıristiyan dininde protestanlığın mucidi olan Luther tarafından yapılan tadilât.

(Şemseddin Sami - Fransızcadan Türkçeye lûgat)

İLİ TUSTAV

Cobbett şöyle diyor:

[Bu kanunu hazırlıyanlar sebeplerini itiraftan korkarak ve an'anevî teâmüle muhalif olarak, hiç başlangıç yazmadan neşreylediler.]

«Birinci Şarl zamanında, bu kanunun daimiliği ilân edildi ve yalnız 1834 de daha şiddetli bir şekil alması için, tadil edildi: O vakit maruz kaldıkları istimlâkten dolayı kendilerine başlangıçta verilen tazminat için fıkaralara bir ceza yapıldı.

«Elisabeth zamanında, bazı emlâk sahiplerile cenubî İngilterenin bazı zengin köylüleri, toplanarak, fıkaralar kanununun tefsiri hakkında on sual yazıp meşhur bir hukuk âliminin reyine sundular. İşte bu muhtıranın bir hulâsası»; [1]

[Mahallenin bazı zengin çiftçileri, kanunun tatbikinde her türlü karışıklığın önüne geçmek için pek makul bir plân hazırladılar. Mahallede bir hapisane yapılmasını teklif ediyorlar. Bu hapisaneye kapatılmasına razı olmıyan her fıkaraya yardım edilmiyecektir. Bu mahallenin fıkaralarını kiralamak niyetinde olan varsa, muayyen bir günde en aşağı hangi fiatle bunları kabul edeceğini, kapalı zarf vererek, bildirmelidir. Bu plânı yapanlar komşu kontluklarda işden hoşlanmıyan kimselerin bulunduğunu ve çalışmaksızın yaşayabilmek için bir çiftlik veya bir gemi almıya kâfi para veya krediye malik olmadıklarını farzediyorlar. Bu kimseler mahalleye pek kârlı tekliflerde bulunabileceklerdir. Eğer mukaveleyi akdedenin muhafaza-

[1] Marx, S. 318

sına verilen bu fıkaralardan biri ölecek olsa, mahalle bu fıkaralara karşı vazifelerini yapmış olacağından, kabahat âkıde yüklenecektir. Bununla beraber mevcut kanunun bu gıbi ihtiyatî tedbirlere müsaade etmiyeceğinden korkuyoruz; fakat bu kontluk ile komşu kontlukların gönüllü mültezimlerinin kalan kısmı komünler kamutayındaki mümessillerini, fıkaraların mecburî hizmet ile hapsedilmelerine müsaade eden bir kanun teklif etmelerine mecbur etmek için bize iltihak edeceğini bilmelisiniz. Bu suretle hapsedilmiye razı olmıyan her fakir yardım hakkını kaybedecektir. Bu tedbir fıkaraların yardım edilmelerine ihtiyaçları olmasına engel olacağını ümit ederiz.]

«On sekizinci asırda halkın topraklarının çalınmasına hattâ kanunun kendisi bile alet olmuştur. Bu hırsızlığın parlmanter şekli (komünal toprakların lâğvı kanunu) *bills for* (*inclosuresof commons*) dur. Başka bir tâbirle *landlors* ların halkın şahsî mülkiyetini kendilerine ihale ettiren iradelerin metinleri, halkı istimlâk eden iradeler. Sir F. M. Eden komünal mülkiyetini derebeylerin yerine geçen *landlords*ların hususî mülkiyeti imiş gibi göstermeğe çalıştı; fakat bu zat parlementonun, son defa olarak, komünal mülkiyetin lağvını tasdik eden bir bir genel kanun kabul etmesini istemekle kendi kendisini cerh ve tekzip ediyor: Çünkü böyle istemekle komün mülkiyetinin şahsî mülkiyete çevrilmesini meşru kılan parlementer bir devlet darbesinin (emrivakî) lüzumunu kabul ediyor ve fakat ayni zamanda çiftçiler için bir tazminat istiyor. Eğer istimlâk edilmiş kimse olmasa idi tabiatile tazmin edilecek kimse de bulunmadı.

«1772 de Addington, Northamptonshire ile Lincolnshire'de komünal toprakların lağvına büyük mikyasta başlandı ve bu ameliyeler neticesinde hasıl olan bir çok yeni malikaneler mer'aya çevrildi. Bundan sonra eskiden bin beş yüz (are) ekilen pek çok malikânelerde bugün ekilmiş elli (are) lık yer bulunmayor. Mesken, samanlık, ahır ve saire harabeleri eski oruranlardan kalan yegâne izlerdir. Eskiden yüzlerce aile ve ev bulunan pek çok yerlerde bugün artık ancak sekiz veya on tane bulunuyor. Lağv keyfiyetinin on beş veya yirmi yıl önce vukua geldiği mahallelerin pep çoğunda tarlaların serbest ekildiği zamana nisbetle toprağı eken çifçilerin sayısı mülk sahiplerinin sayısından pek azdır. Eskiden yirmiden otuz çifçi ile bir çok mal sahibi ve mültezim elinde bulunan ve henüz lağvedilen geniş malikânelerin dört veya beş hayvan besleyen zengin tarafından gaspedildiği nadir değildir.»

[Bütün bu eski sahipler malik oldukları yerlerden âilelerile, ve kendileri tarafından çalıştırılan ve geçindirilen pek çok âilelerle birlikte koğuldular.]

«Lâğv» vesilesile komşu lort tarafından ilhak edilen yerler yalnız ekilmemiş topraklar olmayup belki ekserisi komüne bir vergi veren hususî kimseler tarafından veya müştereken ekilen topraklardı.

Dr. Price şöyle diyor :

[Burada açılmış tarlalardan ve ekilmiş topraklardan bahsediyorum. Lağvlara taraftar olan yazıcılar - bile - bu vaziyette, bu lâğvların ekinlerin azalttığını, gıda maddelirinin fiyatlarını yükselttiğini, nüfusun azalmasını mucip

olduğunu itiraf ederler.. Ve hattâ ekilmemiş yerlerin lâğvı bile, bugün tatbik edildiği gibi, fıkaraların yiyeceklerinin bir kısmını ellerinden alıyor, ve zaten pek geniş olan çiftliklerin alanını çoğaltıyor. Toprak büyük çiftçilerden ibaret bir azlığa geçtiği vakit küçük çiftçiler başkalarının hizmetinde çalışarak hayatlarını kazanmağa mecbur olan kimselere döner. — Bunlar bir sürü küçük mal sahibi ve küçük çiftçiler olup kendileri ve aileleri kendileri tarafından iltizam edilen toprağın mahsulüyle, ve komünal meralara gönderdikleri koyunların eti, tavuklar domuzlar vesaire ile beslenirler ve gıda maddeleri satın almak ihtiyacında bulunmazlardı. — Bu lağvlardan sonra daha fazla cebir ve ikrah olacağından belki de daha çok iş görülecektir.., daha çok miktarda kimseler iş bulmak için gitmeğe mecbur olacaklarından kentler ile manüfaktürler büyüyecektir. İşte çiftlikler temerküzünün tabiatile hangi cihette harekete geldiği görülüyor, ve bu temerküz yıllardanberi bu krallıkta filen böyle hareket etti. Hasılı, halkın aşağı sınıflarının vaziyeti hemen her noktada fenalaştı, küçük mülkiyet sahiplerile küçük çiftçiler gündelikçi ve ücretli vaziyetine mecbur edildiler; ve ayni zamanda bu şartlar ile yaşamak daha da zorlaştı.]

«Komünal toprakların gazabı ve bundan dolayı ziraatte vukua gelen inkılap, hakikatta, ziraat işçileri üzerinde pek sert bir surette tesirini gösterdiğinden, Eden'e göre, 1765 ve 1780 arasında, bu gibilerin ücretleri asgarinin altına düştüğünden resmen dağıtılan yardımlar ile tamamlandırıldı.»

Eden diyor ki:

[Ücret artık hayatın en lüzumlu ihtiyaçları için bile yetmiyordu.] «Daha eski zamanlardan bahsetmemek için, 1801 ve 1831 arasında, kendisinden çalınan ve *landlords* ların yani toprak lordlarının, parlamento vastasile, kendi kendilerine ihale ettikleri 3 milyon 1770 ve 511 acres komünal toprak için acaba kır halkı bir liard [1] tazminat aldı mı?» [2] kır işçilerini istimlâk etmek için kullanılan ve tarihi ehemiyetli olan son muamele ezcümle İskoçyanın *Highlands* larında tetkik edilmelidir: en vahşi surette tatbik edilen yer orasıdır. George Ensor 1818 de neşredilen bir kitapta şöyle söylüyor:

[İskoçyanın büyük sinyorları, fena otları koparıyorlarmış gibi aileleri istimlâk ettiler, birçok köylülere halklarile beraber — hintlilerin intikam alırken vahşi hayvanların inlerine reva gördükleri gibi — muamele ettiler. Bir dişi koyun tüyü için, bir koyun budu için, hatta daha da az için bir insan sattılar.. Çinin şimal vilâyetlerine hücum zamanında Mongolların büyük meclisinde halkı def ve tenkil edîp toprakların mera haline konulması teklif edildi. *Highlands* lardan birçok mülk sahipleri bu teklifi kendi öz yurtlarında, kendi öz yurttaşları aleyhine olarak tatbik ettiler.]

«Şeref büyükleredir [3]. En Mongolca teşebbüs Sutherland düşesininkidir. Ekonomistler okuluna göre hazırlanmış olan bu kadın, malikânelerinin idaresini eline alır

[1] Liard — Fransada takriben beş paralık eski bir bakır Sikke, pul, mangır. (Şemsettin Sami — Fransızcadan Türkçeye lûgat)

[2] Marx, S. 319 - 321

[3] A tous seigneur tout l'honneur.

almaz, cezri bir çare teklifineve — halkı, eskiden tatbik edilen bu gibi icraatla, zaten onbeş bin nufusa inmiş bulunan — bütün kontluğu koyun merası haline koymağa karar verdi.

1814 den 1820 ye kadar takriben üç bin aile teşkil eden bu onbeş bin kişi mahsus koğuldu, bütün tarlaları mer'a haline getirildi. Bu icraat için İngiliz askerlerine emir verildi, ve köylüler ile savaşıldı. İhtiyar bir kadın çıkmak istemediği kulübesinin alevleri arasında yandı. (Petrolün ihtilâlde kullanılmasının aleyhinde bağıran burjuvalar kulakları açınız! Ateş uzun yıllar proletaryanın aleyhinde kullanıldı. Bunu söyleyen sizin tarihinizdir.) Bu suretle, asîl kadın, pek eski zamanlardanberi (clan) [1]a ait olan 794,000 (acre) toprağı mal edindi. Sutherland ailesi için asırlardanberi kanlarını dökmüş olan Klan üyelerine vasati bir fiatla her (acre) i iki şilin altı pense iltizama verecek kadar düşes cömertliği ile götürdü. Klandan çalınan topraklar koyunlara mahsus yirmi dokuz çiftliğe bölündü, her çiftliğe çoğu İngiliz çiftlik uşaklarından olan bir aile yerleştirildi. 1825 de onbeş bin *highlanders*in yeri 131,000 koyun tarafından alınmıştı.»

Deniz kenarına atılmış olan yerliler balıkçılığa koyularak hayatlarını kazanmağa başladılar. Bir İngiliz yazıcısının söylediğine göre, bunlar sahici amphibie ler [2] haline gelerek yarı karada ve yarı denizde yaşıyorlardı.

[1] Clan — İskoçya ile İrlanda vesaire bazı memleketlerde zadegândan birinin başkanlığında bulunan kabile (Şemsettin Sami - Fransızcadan Türkçeye lûgat).

[2] Amphibie suda ve karada yaşayan yahut yetişen hayvan yahut nebat. Birbirine mübayin iki meslek sahibi adam. (Şemsetin Sami – Fransızcadan Türkçeye lügat)

Bu halde bile yine yarı aç yarı tok idiler. Fakat balıklarının kokusu efendilerinin burun deliklerine kadar geldi, ve bunlar, elde edilebilecek bazı kârlar hissederek, deniz kıyısını Londra halkının büyük bazirgânlarına iltizama verdiler. *Highlenders* ler bir ikinci defa daha koğuldular.

«Nihayet son bir istihale daha oldu. Koyun meralarının bir kısmı av için ayrıldı...» [1]

Profesör Leone Levi 1866 da sanatlar cemiyetinde verdiği bir nutukta şöyle diyordu:

[Memleketi halksız bırakmak, ve ekilebilecek toprakları mer'a haline getirmek, ilk zamanlarda, masrafsız gelirler elde etmenin en kolay bir tarzı idi... Biraz sonra av alanlarının mer'aların yerine geçirilmesi *Highlands* lerde adi bir vak'a haline geldi. Koyunun insanın yerine geçmiş olduğu gibi alageyikte koyunun yerine geçti. İskoçya statistiğinde müstesna bir bereket ve genişliği olduğu gösterilen büyük kazalar şimdi her türlü ekin ve ilerlemeden mahrum olarak yılda birkaç ay gelen bir avuç avcının keyiflerine hasredilmiştir.]

1866 nın sonuna doğru bir iskoçya gazetesi diyordu:

[Kira müddetinin sonunda yüzbin sterlin lirası iltizam bedeli teklif edilen Sutherlandshire in en iyi koyun çiftliklerinden biri av alanına çevrilecektir.]

Ayni tarihte başka gazetelerde İngilterede gitgide artan bu derebeyliğin sevki tabiilerinden bahsettiler, fakat bu gazetelerden biri, rakkamlara dayanarak, *landlords-*

[1] Marx S. 322 - 323

ların gelirleri artması üzerine ulusal servetin de çoğaldığı neticesine vardı.

«Yurtsuz ve ateşsiz bir proletaryanın halkedilmesi ve artması, tabiatile, doğan manüfaktürlerin işçi ihtiyacından daha ziyade arttı. Öbür yandan da birdenbire alıştıkları hayattan çekilmiş olanlar, yeni sosyal nizamın disiplinine ilk hamlede alışamazlardı. Bu işçiler çok defa, bazan tabii bir gidişle ve ekseriya ihtiyaç tesirile, dilenciliğe ve serseriliğe tahavvül ettiler. Bunun üzerine, on beşinci asrın sonlarına doğru ve on altıncı asırda batı avrupada serserilik aleyhine kanlı kanunlar konuldu. Bugünkü işçi sınıfının babaları dilenci ve serseri haline gelmiş olmalarından dolayı cezalandırıldılar. Sanki ortadan kalkan şartlar içinde çalışmağa devam etmek kendilerinin elinde olupta yapmıyorlarmış gibi kanun tarafından *gönüllü* suçlu diye telakki edildiler.

«İngilterede bu kanunlar Yedinci Hanri devrinde başladı.

«Sekizinci Hanri devrinde, 1530 da, ihtiyar ve çalışmaktan aciz olan dilenciler sadaka istemek için izin alırlardı. Güçlü kuvvetli serseriler döğülür ve hapsedilirdi. Bu gibiler bir arabanın arkasına bağlanarak, vücutlarından kan fışkırıncaya kadar döğülmeğe ve sonrada doğdukları yere veya son üç yılda bulundukları konuklarına dönmeğe ve *çalışmağa başlamağa* yemin ederek taahhüt etmeğe mecbur edilirlerdi. Ne feci kader cilvesi! Sekizinci Hanrinin yirmi yedinci yılında bu kanun yeni cezalar eklenerek yenilendi. Tekerrür halinde serseri yeniden

döğülecek ve kulağının yarısı kesilecekti; ve ikinci tekerrürde tehlikeli cani ve devlet suçlusu olarak idam edilecekti. Başvekil Tomas Morus *Utopie* sinde bu feci kanunların aleyhlerinde tatbik edildiği bu bedbahtların vaziyetini şiddetle tasvir ediyor :

[Bazan doymak bilmeyen haris bir aç gözlü, doğduğu yer için tam bir belâ kesilerek, binlerce arpents [1] toprağı çitlerle etrafını çevirerek veya her şeyi satmıya mecbur eden haksızlıklarla sahiplerine eziyet vererek eline geçirebildiği de olur. Herhangi bir şekil ve surette, gönül hoşluğu veya şiddetle, bu basit kalpli zavallılar, erkek, kadın, karı, yetim, dul ve anneler çocuklarile ve bütün mallarile birlikte hep birden kaçmalıdırlar. Az para ve çok insan ile, çünkü ziraatın çok kola ihtiyacı vardır. Bunlar eski yurtlarından uzakta, rahat edecek bir yer bulamadan, ayak sürtmelidirler. Başka hallerde ev eşyalarile aletlerinin satışı, her ne kadar az para etsede, yine kendilerine yardım edebilirdi. Fakat, birdenbire boşluğa atılınca ellerinde ne varsa hemen hiç bahasına sattılar. Ve şurada ve burada serserilik ettikten ve paralarını bitirdikten sonra çalmaktan — ve o vakit del bütün kanuni şekillerile asılmaktan başka ne yapabilirlerdi? Veyahut bunları serseri bir hayat geçirdiklerinden ve çalışmadıklarından dolayı hapse atarlardı. — Bu zavallılara her türlü iş için kendilerini teklif etmekte istical gösterdikleri halde dünyada kimse iş vermiyordu.]

Ayni asırda yaşayan Tomas Morus un serseriliğe ve

[1] Arpent - Takriben beşbin murabba metroluk yerden ibaret eski toprak mikyası. (Şemseddin Sami - Fransızcadan Türkçeye lûgat)

hırsızlığa mecbur edildiklerini söylediği bu kaçak bet-bahtlardan [Yetmiş iki bininin Sekizinci Hanri devrinde idam edildiğini] Holinshed (İngilterenin tasviri) *Description de l'angleterre* adlı kitabında anlatıyor.

«Yedinci Edvard devrinin birinci yılında konan bir kanun, 1547 de, çalışmağı reddeden kimse kendisini serseri diye ihbar edene köle olarak verilsin diye emrediyordu. (Böylece, bir zavallı adamın işinden bedava istifade etmek için onu iş kaçağı olarak ihbar etmek kâfi idi.) Efendi kölesini ekmek, su, hafif içki ve münasip göreceği et artıkları ile beslemeğe borçludur. Efendinin kölesini, kırbaç ve zencir kullanarak, en müstekreh işleri yapmağa mecbur etmek hakkıdır. Eğer köle on gün kadar işine gelmezse ebedî köleliğe mahkûm edilir ve alnına veya yanağına S harfli (*Slave* - köle) kızgın demir ile damgalanırdı. Üçüncü firar teşebbüsünde de devlet suçlusu olarak idam edilmeliydi. Efendi köleyi satabilir, vasiyetname ile miras gibi bırakabilir, hayvan veya taşınır mal gibi köleyi kiraya verebilir. Eğer köleler efendileri aleyhine bir harekete teşebbüs ederlerse yine idam edilmelidirler. Sulh hakimleri haber alır almaz suçluları araştırmağa mecburdurler. Bu adamlardan birinin üç gün serserilik ettiği tesbit edilirse doğduğu yere götürülmeğe göğsüne V harfli kızgın demir ile damgalanmağa, zencire vurulmağa ve yollarda veya sair suretle çalıştırılmağa mahkûm edilir. Eğer serseri doğduğu yer olarak yanlış bir yer gösterirse, bu yerin ve halkının lehine olarak, ebedi köleliğe ve S harfli kızgın demir ile damgalanmağa mahkûm edilir.

Herkesin serserilerin çocuklarını kaçırmağa ve çırak olarak — oğlanları yirmi dört ve kızları yirmi yaşına kadar — alıkoymağa hakkı vardır. Eğer bu çocuklar kaçarlarsa bu yaşa kadar ustalarının köleleri olurlar. O vakit ustaların istedikleri kadar bunları kırbaçlamaları ve cezalandırmaları hakkıdır. Daha iyi tanıması ve daha iyi emin olması için her efendinin kölesinin boynuna veya bacağına bir demir halka koymak hakkıdır. Bu kanunun son kısmı bazı bazı fıkaraların mahalle (paroisse) veya kendilerine yemek veren kimseler tarafından çalıştırılmaları hallerine aittir. Bu mahalle köleleri cinsi *roundsmen* (seyyar adam) adile İngilterede on dokuzuncu asrın içine kadar sürdü.»

Kapitalistlerin bir şampiyonu şu mutalâada bulunuyor:

[Altıncı Edvardın devrinde İngilizlerin manüfaktürleri teşvik etmek ve fıkaralara iş bulmak için pek ciddi bir surette uğraştıkları görülüyor. Bunun delilini bize serserilerin kızgın demir iie damgalanacağına vesaireye dair bir hükmü olan dikkata değer bir kanunda buluyoruz.]

«Elisabeth devrinde, 1572 de, izin almamış ve on dört yaşını geçmiş olan dilenciler — Eğer kimse kendilerini iki yıl için hizmetine almak istemezse — ciddî bir surette kırbaçlanacak ve sol kulaklarından kızgın demir ile damgalanacaklardır. Tekerrür halinde ve eğer 18 yaşını geçmiş iseler — ve eğer kimse yine kendilerini iki yıl için hizmetine almak istemez ise — idam edileceklerdir, fakat bir daha tekerrür olursa artık devlet suçlusu olarak insafsızcasına idam edileceklerdir.

Annales lerinde [1] Strype buna benzer kanunların 1576 ve 1597 de de konulduğunu ve bu devirde serserilerin ip ile asıldığı ve şurada burada her yıl sehpaya konanlar üç dört yüzü bulduğunu ve yalnız Somerst kontluğunda bir yıl içinde otuz yedi tane kırbaçlanmış, otuz beş tane kızgın demirle damgalanmış ve kırk tane asılmış serseri sayıldığını söyleyen bu insanlığı seven şöyle devam ediyor:

[Sulh hakimlerinin tekâsülünden ve halkın aptalca acımasından dolayı mahkûm olanların bu fazlalığı suçluların beşte birini bile teşkil etmez.. İngilterenin öteki Kontluklarında vaziyet daha iyi değildi ve bazılarında ise daha da fena idi.]

«Birinci Jak devrinde konuksuz ve dilenci halinde bulunan kimselerin hepsi serseri olarak ilân edilecektir. Sulh hakimleri — (bunların hepsi toprak sahibi, manüfaktürcü, papas vesaire olup kendilerine ceza hakimliği vazifesi verilmişti.) — bu gibileri herkesin önünde kırbaçlatmak ve ilk defasında altı ay ve tekerrür halinde iki yıl hapis cezasına mahkûm etmeğe izinli idiler. Bunlar mahbusiyetleri devam ettikçe ve sulh hâkimi münasip gördükçe yeniden kırbaçlanabilirler. Islah olunamıyan ve tehlikeli serseriler sol omuzlarından R harfli kızgın demir ile damgalanacaklar ve ağır hızmetlerde kullanılacaklardır, ve eğer tekrar dilenirken yakalanırlarsa insafsızca idam edilecekler ve dinî yardımlardan mahrum

[1] Annales - Ahval ve vukuatın tarih sırasile yılbeyıl kayıtlı ve yazılı olduğu tarih veya mecmua (Şemsettin Sami - Fransızcadan Türkçeye lûgat.)

İÜSTAV

olacaklardır. Bu kanunlar ancak 1714 de kaldırılmışlardır.» [1]

İşte ne gibi vahşetler içinde ve hangi kanlı tedbirler vasıtasile zıraat halkının istimlâki ve asrî büyük endüstriye yem olarak teslim edilecek olan bu işçi sınıfının teşkili vukua geldiği görülür. Herhalde ekonomistlerin şiirlerinden idyllelerinden [2] pek uzaktayız !

İlk biriktirmenin biricik kaynağı demir ve ateş olmuştur; demir ile ateş kapitale tekâmülü için lazımgelen muhiti ve bunu besliyecek olan insan kuvvetlerinin kümelerini hazırlamıştır. Ve eğer bugün, hergün artan biriktirmenin teamülen kullandığı vasıtalar demir ve ateş demir ve ateç değilse, bunun sebebi bu biriktirme bunların yerine kullanmak için başka ve daha ziyade şiddetli ve daha çok müthiş vasıtalara maliktir. Bu da asrî burjuvazinin zaferli muvaffakiyetlerinden biridir, yani kapitalist istihsalin lüzumlu bir kısmını teşkil eden bir vasıta, kediliğinden hareket eden bir vasıta, gürültüsüz, sıkandırısız, *medeniyete* temamile uygun bir vasıta : Açlık. Ve açlığa karşı ısyan edene her gün demir ve ateş.

Bu kısaltılmış kitapta birde kapitalin müstemlekelerdeki savaşlarının tarihine giremeyiz okuyucularmızı, Christoph Colomb'dan başlıyarak, büyük deniz kâşiflerinin ve bütün müstemlekecilerin hikâyelerine göndeririz ve yalnız bu meseleye dair (Hıristiyan ateş ve alevinin bütün şöhretini yaptığı bir adamın) W. Howitt'in söylediklerini zikrile iktifa ederiz [3] :

[1] Marx, S. 325 - 326

[2] İdylle - Çobanlığa ve köylülüğe dair küçük manzume Şemseddin Sami - Fransızcadan Türkçeye lûgat)

[3] Marx, S. 339

[Dünyanın her yerinde ve esir edebildikleri her ulusa karşı hıristiyan denilen ırklar tarafından irtikâp edilen barbarlıkların ve gaddarlıkların, evrensel tarihin hiç bir devrinde ve -ne kadar vahşî, ne kadar kaba, ne kadar insafsız, ne kadar hayasız olurlarsa olsunlar- hiç bir emsali bulunmaz.]

Parisin *Credit public* inde Marie Angier nin 1842 de dediği gibi «eğer: [yüzünün bir tarafında tabii kan lekeleri olduğu halde para dünyaya geldi] ise kapital da bütün mesamelerinden emdiği kan ve çamur ile dünyaya gelmiştir.» [1]

Ve bu sadece tarihe aittir, ey burjuvalar; sizin tarafınızdan okunmağa ve düşünülmeğe lâyik bir hazin tarihtir. Siz ki, faziletleriniz ile asrî ihtilâlcilerin kana susamaları *soif de Sang* [2] hakkında mukaddes bir nefret göstermesini bilirsiniz; ve sizki işçilerin yalnız manevi vasıtaları *moyens moraux* [3] kullanmalarına müsaade edebileceğinizi ilân edersiniz.

---

[1] Marx, S. 340

[2] "*La libidine di Sangue*„ 1877 nisanında San Loupo ve Letino et falls nın ihtilalcı enternasyonalist çetesi aleyhindeki ittihamname (Cafieronun notu)

[3] Yukarıki mahkemede bir hakim tarafından söylenilen istihzalı sitem (Cafieronun notu)

İÜSTAV

Netice

Fenalık cezridir. Bunu medeni dünyanın işçileri zaten çoktanberi biliyorlar, — tabii hepsi değil, fakat büyük bir kısım, ve bunlar bu fenalığı yıkmak için gereken vasıtaları hazırlayorlar.

1 — Her türlü tahakküm ve her türlü insan soygunculuğunun birinci kaynağı şahsî mülkiyet olduğunu; 2—İşçilerin kurtuluşu (insan kurtuluşu) artık sınıf üzerine yeni bir tahakkûm ile kurulamayıp belki her türlü sınıf imtiyaz ve inhisarının kalkması ve hak ve vazifelerin müsavatı üzerine kurulabileceğini; 3 — İş sebebinin, insan sebebinin sınırları olmadığını; 4 — İşçilerin kurtuluşunun yalnız kendilerinin eseri olması gerektiğini işçiler gördüler.

O vakit kuvvetli bir ses bağırdı. *Bütün dünyanın işçileri, birleşiniz! Artık vazifesiz hak yoktur, artık haksız vazife yoktur! İhtilâl.*

Fakat işçiler tarafından istenilen ihtilâl bir vesile değildir, gizli bir gayeye varmak için ileri sürülen bir vasıta değildir. Burjuvazi dahi, bir çokları gibi, birgün ihtilâli istemişti: Fakat yalnız asaletin yerini kapmak için, ve derebeyliğin, servaj sisteminin yerine daha incinmiş ve daha gaddarlaşmış gündelikcilik sistemini koymak için istemişti. İşte terakki ve medeniyet denmeğe cesaret edilen budur!

Evet, yalnız cocague [1] direğine tırmanıp re'skârı

[1] Mât de cocague - Kayğan ve yağlı bir direk ki ucuna çıkabilenler tarafından alınmak üzere bir takım değerli şeyler bağlanabilir. (Şemsettin Sami - Fransızcadan Türkçeye lügat)

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ATATÜRK KİTAPLIĞI

fethetmek için ihtilâl kelimesini tekrar ederek giden burjuvaların gülünç manzaralarına hergün şahit oluyoruz.

En geniş ve en doğru anlamında alınan İHTİLÂL kelimesi başlanılan noktaya dönmek ve değişiklik demektir. Bu manada ihtilâl sonsuz maddenin [1] (matiere infinie) ruhudur. Filen, tabiatte herşey daimi bir devre itmam eder, herşey değişir, fakat hiç bir şey halkedilmez ve hiç bir şey mâhvolmaz, ve bunu bize kimya isbat ediyor. Madde kemmiyet itibarile her vakit olduğu gibi kaldığı için birçok tarzlarda şekil değiştirebilir. Madde eski bir şekil kaybedip bir yenisini aldığı vakit, öldüğü, eski hayattan, doğduğu, yeni bir hayata geçmiş bulunur.

Alışılmış bir misal almak için, bizim ilk büküçümüz on kilogramlık pamuğu on kilogram iplik haline getirdiği vakit ne oldu? İşlenmemiş pamuk şeklindeki on kilogramlık maddenin ölümü, ve bunların iplik şeklinde tekrar doğuşları ve dokumacı iplikleri bez haline getirdiği vakit ne olacaktır? Önceden işlenmemiş pamuk şeklindeki hayattan iplik şeklindeki hayata geçmiş olduğu gibi maddenin iplik şeklindeki hayattan bez şeklindeki hayata geçmesinden başka bir şey değil. Şu halde madde bir hayat tarzından öbürüne geçtikçe mütemadiyen değişerek ve inkılaplaşarak yaşıyor. Yine şu halde eğer ihtilâl, her şey olan tabiatın kanunu ise; tabiatile, bir kısım olan, insaniyetin de kanunu olmalıdır. Fakat dünya üzerinde

---

infini - Sonsuz, nihayetsiz, payansız hadsiz, hesapsız, namütenahi yapan ve kenarı ve önü ve sonu olmayan mesafe ve zaman ve zatü, laytenahi (Şemseddin Sami - Fransızcadan Türkçeye lugât)

böyle düşünmeyen veyahut görmemek için gözünü ve duymamak için de kulağını kapayan bir avuç adam vardır.

Burada bana bağıran bir burjuvanın sesini işitiyorum: «Evet doğrudur, tabii kanun, sizin tarafınızdan istenilen ihtilâl, insan hareketlerinin kat'î nazımıdır. Her türlü tahakkümlerin, her türlü soygunculukların, her türlü göz yaşlarının ve bunlardan çıkan her türlü harabelerin hatası bize ihtilâlın zor ile kabul ettirdiği şu merhametsız daimi değişme kanununa atf edilmelidir: yaşamak için savaşa, daha zaiflerin daha kuvvetliler tarafından yutulmasına, daha az mükemmel olan tiplerin daha çok mükemmel olan tiplere feda edilmelerine. Eğer bir tek burjuvanın iyi yaşaması için yüzlerce işçi kurban ediliyorsa bu onun kabahatından ileri gelmiyor, o, zaten bundan yeis ve keder almıştır; fakat belki biricik tabii kanunun emrinden, ihtilâlden ileri geliyor.»

Böyle denmek istenirse, işçiler daha iyi bir şeyi istemeyeceklerdir; çünkü değişiklik ve yaşamak için savaş ve ihtilâl isteyen bu tabii kanuna göre işte, her türlü acaip ve tüfeyli nebatları feda etmek için — ve insanî karakterinin bütün tamamiyetinde tam ve mükemmel olan ve insan olması gereken parlak nebatın tam ve tekâmülü için — herkesten kuvvetli olmağa çalışıyorlar.

Fakat ihtilâlin genel kanununa baş vurmak için burjuvalar pek dindar ve pek mahcupturlar. Bu kanundan bir sarhoşluk zamanında istimdad etmiş olabilirler, fakat kendilerine geldikden, hesaplarını yaptıktan ve eşyanın oldukları gibi olmalarının iyi olduğunu görüldükten sonra

şiddetle bağırmaya başlamışlardır: intizam, din, aile, mülkiyet, muhafazakârlık! Ve böylece katliâm, yangın ve çapul ile insanlığın zorbalık ve hırsızlık makamını fethetmeğe muvaffak olduktan sonra ihtilâlin seyrini durduracaklarını zannediyorlar. Gayretlerinin insaniyete ve binaenaleyh kendilerine — delicesine tatbik edilmiş ihtilâl kuvvetinin birdenbire patlak veren parlamalarile — feci acılar hazırlamaktan başka bir şeye yaramadığını budalalıklarından görmiyorlar.

İhtilâl, karşısına çıkarılan maddî engeller bir kere yıkıldiktan ve seyrini gözetmekte serbest bırakıldıktan sonra - insanlar arasında en mükemmel bir muvazenete en tam bir intizam, sulh ve mutluluğu temine kâfi gelecektir, çünkü serbest tekâmüllerinde insanlar kaba hayvanlar gibi yapmayıp belki muhakkak sosyal ve mantıkî ve ancak bütün insanlığın hürriyet ve saadetinden ayrı hiç bir adamın hakikî surette serbest ve mutlu olamıyacağını anlıyan - insanlar gibi harekee edeceklerdir. *Artık vazifesiz hak ve kaksız vazife yoktur.* Şu halde bir adamla başka bir adam arasında yaşamak için savaş değil, fakat karşı yaşamak savaşı, bütün insanlığın menfaati için mümkün olduğu kadar fazla tabiî kuvvetlere malikiyet için - bütün insanların tabiata karşı yaşamak savaşı. [1]

---

[1] İhtilâl ile kurtulmuş bir insan cemiyetin serbest ve anî olarak teşkili hakkındaki düşünce Erico Molotesta tarafından aynen Bernde enternasyonalın sekizinci genel kongıresinde şöyle izah edilmişti. (28 birinci teşrin 1876 celsasinde): [cemiyet kuvvetle veya bir mukavele ile vapılmış, tabiî bir surette inatçı ve muhalif insanların sun'î topluluğu değildir, Bilâkis cemiyet, herkesin hayatına ve tekâ-

Fenalık bir kere bilindikten sonra çaresini görmek kolaydır: İhtilâl için ihtilâl, yani ihtilâl fikrinin muhtevasını kuvveden fiile çıkaran ihtilâl. Fakat ihtilâlin seyrini üzeltmek için işçiler ne yapacaklardır ? Zaten önceden hazırlanmış ve başka yerde ve başka kitaplarda neşredilmiş olan bir ihtilâlci programını tafsil etmenin yeri burası değildir, Neticeyi çıkarmak için bir işçinin ağzından toplanmış olan şu sözleri cevap olarak vermekle iktifa edeceğiz : *İşçi her şeyi yaptı ve işçi her şeyi bozabilir, çünkü o her şeyi yeniden yapabilir.*

1936 Nişantaşı

Saphi Nuri İleri

TÜSTAV ARŞİV BELGESİ

---

mülüne yardım eden ve insanların hücrelerini teşkil ettikleri canlı bir uzvî cisimdir. Cemiyet, bütün tabiî kanunlar gibi bozulmaz, lüzumlu ve dâimî kanunlar tarafından idare edilir. İçtimaî bir *mukavele* yoktur, belki bir sosyal *kanun* vardır. İnsaniyetin tekâmülünde, mekanikte atâlet kuvveti denilen şeye tekabül eden itiyat ile içtimaî şekiller temadi etmeğe meyledeler. İhtilâlcinin vazifesi, bu şekillerin mütemadiyen değişmesi ve hergün insaniyetin manevi ve fikri terekkilerinin seviyesinde durabilmeleri için, bütün gayretleri sarfetmesidir. Sosyal hareketi yavaşlandırmak ve durdurmak ihtiyacını duyan eğer başkaları var ise bize insaniyetin ileri gitmesi yıldızların seyrinin kaldığı tehlikeler kadar- az tehlikeli görülüyor»